FATTIGDOM

OCH RIKEDOM

I

LJUSET AF GUDS ORD OCH HISTORIEN

AF

P. J. O. CORNELL

T 0050 0204973 2

AUGUSTANA COLLEGE LIBRARY
WITHDRAWN
MAIN
LIBRARY

Till

Professor C. E. Lindberg, D. D.

från

Författaren.

FATTIGDOM OCH RIKEDOM.

99,168

FATTIGDOM OCH RIKEDOM

I

LJUSET AF GUDS ORD OCH HISTORIEN

AF

P. J. O. CORNELL.

FÖRFATTARENS FÖRLAG.
1901.

BR115
.S6C67

COPYRIGHTED 1901
BY
P. J. O. CORNELL.

AUGUSTANA COLLEGE LIBRARY
Rock Island, Illinois 61201

ROCK ISLAND, ILL.
LUTHERAN AUGUSTANA BOOK CONCERNS TRYCKERI.

FÖRORD.

Under en följd af år har författaren till denna lilla bok haft sin verksamhet förlagd i ett fabriksdistrikt, och detta har bland annat haft till följd, att den sociala frågan, sådan den särskildt ter sig i fabriksvärlden, blifvit föremål för undersökning. De närvarande misshälligheterna hafva sina förutsättningar i det förflutna, därför har det ock varit nödvändigt att icke endast studera ställningen inom fabriksvärlden i vår tid, utan begifva sig in på historiens område för att undersöka fattigdomen och rikedomen i ljuset af Guds ord och historien. Dessa undersökningar hafva en och annan gång blifvit framställda i föredrag och efter några års förlopp blifvit både omarbetade och utvidgade och öfverlämnas härmed till vidare begrundande åt den ärade läsaren.

Författaren har ärligt försökt att sätta sig in i föreliggande fråga dels genom historiskt studium af sådana arbeten, som varit tillgängliga och på ett eller annat sätt belysa frågan, och ur hvilka längre eller kortare citat blifvit anförda, och dels genom att på nära håll studera fabriksvärlden och därmed sammanhängande förhållanden, och har författaren haft till mål att på sanningens, rättvisans och kärlekens grundval teckna den sociala frågan under tidernas lopp.

Gånge nu denna lilla bok ut ibland både fattiga och rika; träde den in såsom en vän i de fattigas hyddor och besöke den äfven de rikas palats i samma ärende! Den vill tala

sanning i kärlek; gifva ett varningens ord, där nödigt är, men ock tala tröstens ord ibland nödens barn.

De bibelcitat, som förekomma ur så väl gamla som nya testamentet, äro anförda enligt den nya bibelöfversättningen.

Centerville, R. I., U. S. A., den 1 juni 1901.

P. J .O. CORNELL,
sv. ev. luth. pastor.

Adress efter den 1 Nov.: Braddock, Pa.

Innehållsförteckning.

Sid.

I. Fattigdomens och rikedomens uppkomst i allmänhet 9
II. Fattigdomen och hedendomen ... 11
III. Fattigdomen och judendomen ... 25
IV. Fattigdomen och kristendomen ... 29
V. Feodalsystemet och Skråväsendet ... 35
VI Slafvarnes frigörelse ... 40
VII. Några af den nyare tidens social-ekonomiska frågor 48
VIII. Penningen såsom värdemätare ... 53
IX. Penningens herravälde ... 54
X. Den ensidiga individualismen och den ensidiga socialismen ... 56
XI. Kapital och spekulation ... 59
XII. Socialismens förhållande till såväl arbetsgifvaren som arbetaren ... 71
1) Den internationella arbetareassociationen ... 78
2) Tysklands social-demokrater ... 80
3) Den radikala socialismen är egentligen anarkismen 83
4) Nihilismen ... 83
5) Kort sammandrag af socialisternas läror ... 84
XIII. Den gula faran och kapitalets utvandring ... 90
XIV. Huru skall den sociala frågan kunna lösas i enlighet med rättvisa, sanning och kärlek? ... 91
XV. Sund evangelisk kristendom, fast rotad i sinne och tänkesätt och handlingskraftigt omsatt i det praktiska lifvet, är det säkraste botemedlet mot vår tids sociala onda ... 95

I.

FATTIGDOMENS OCH RIKEDOMENS UPPKOMST I ALLMÄNHET.

Att en olika fördelning af detta jordiska goda förefinnes, att somliga äro fattiga och andra rika, måste vi emottaga såsom en gifven verklighet, och vi hvarken kunna eller våga gå till rätta med alltings skapare för detta sakförhållande. Men denna olikhet har säkerligen icke uppkommit utan för vissa ändamål. Till människans utveckling är det nödvändigt, att människorna alltid behöfva hvarandra och lefva i ständigt beroende af hvarandras hjälp, råd och deltagande. Ingen kan stå alldeles isolerad. Den rike behöfver den fattige, lika så mycket som den fattige behöfver den rike för detta timliga lifvets bestånd. Men vidare är det nödvändigt för att å ena sidan väcka ömhet, hjälpsamhet och vårdande omsorg samt å den andra sidan tillgifvenhet och tacksamhet, idoghet och ödmjukhet. Men fattigdom och rikedom bero icke blott på en yttre olika fördelning af timliga ägodelar, utan vida mer på olika anlag eller begåfning hos människorna. Skaparen har gifvit människorna olika kropps- och själsförmögenheter, och det kan icke upphäfvas. "Rike och fattige måste vara ibland hvarandra: Herren hafver gjort dem alla" (Ordspr. 22: 2). Men att många genom eget förvållande blifva utarmade och andra genom orättfärdigt handlingssätt tillskansa sig mer än tillbörligt är, det bekräftas af både skriften och erfarenheten. Men vidare må vi betänka, att medskapade och uppodlade mänskliga gåfvor och snillen, uppfinningar och arbete i förening med vissa

naturförutsättningar bidraga till större välmåga för den ena än för den andra människan. "Redan en blick på jordens gestalt och beskaffenhet visar oss en högst olika fördelning af naturens gåfvor. Huru hård har icke naturen varit emot grönländaren vid nordpolens is, och huru gifmild mot invånarne af söderns yppigt blomstrande, fruktbara nejder, hvilka inbjuda människan att njuta, så att hon endast behöfver att af naturen emottaga de frukter, som själfva lämna sig i hennes händer, utan något hennes eget arbete. Denna olika fördelning är det, som vi måste emottaga såsom ett gifvet, och angående hvilket vi hvarken kunna eller våga att gå till rätta med all tings Skapare", ty "Jorden är Herrens och allt hvad därpå är, jordens krets och de, som bo därpå" (Ps. 24: 1).

Detsamma, som gäller om den olika fördelningen, som finnes i den materiella världen, det gäller ock om den olika fördelningen af andliga gåfvor och krafter ibland människorna. Hade synden icke kommit i världen, torde väl icke dessa gåfvor så bjärt hafva framträdt i sitt förhållande till hvarandra som de nu göra, men att de likväl förefunnits, därom torde icke vara något tvifvel. Men oaktadt denna olikhet både på andens och naturens område, så finnes det dock öfverallt något, som är människan förelagdt såsom en uppgift för hennes omtanke, hennes arbete och uppfinningsförmåga.

"Icke blott genom människornas egna brott, utan ock genom Guds skickelse skall fattigdomen alltid finnas i det mänskliga samhället; och den tryckande fattigdomen, som är en beståndsdel af det mänskliga eländet, hänger ju till sin yttersta orsak tillsammans med synden, hvars följder så hafva genomträngt vårt släkte, att de enskilda ofta måste lida af det, som det hela har förskyllt. Fattigdomen är nu en gång oskiljaktig ifrån denna världsekonomien, liksom sjukdomen äfven är det" (Martensen). Men liksom det ligger i sakens natur att så mycket som möjligt motarbeta sjukdomen och återställa kroppens hälsa, så är det lika naturligt att motarbeta fattigdom och nöd i det mänskliga samhället och söka så mycket som möjligt förmildra de skriande

motsatserna mellan fattigdom och rikedom, äfven om man icke kan hoppas, att de skola absolut försvinna ur det mänskliga samhället.

För att vinna en allmän öfverblick och insikt i motsatsen mellan fattigdom och rikedom under tidernas lopp betrakta vi först:

II.

FATTIGDOMEN OCH HEDENDOMEN.

Alltsedan Kain hof sig upp emot sin broder Abel och slog honom ihjäl, har det funnits förtryck i världen, och med förtrycket har gudlösheten trängt in i världen, "och Kain gick bort ifrån Herrens ansikte", och hans efterkommande blefvo "våldsmän", och "allt kött hade fördärfvat sin väg, och ondskan var stor på jorden". Sraffdomen kommer öfver det första släktet, men människohjärtat bär ondskan genom floden, och snart visar den sig i ett egenmäktigt företag, hvilket har till följd: människornas förskingring på jorden.

I de strider, som snart följa, duka de svaga under för våldsverkarne, och så uppkommer slafveri och träldom. De ofria och trälarne utgjordes dels af krigsfångar, som den ena stammen tog ifrån den andra och gjorde till slafvar, dels af spelare, hvilka hade bortspelat allt de ägde och slutligen satte sin egen frihet i pant och förlorade äfven den; andra åter, som genom motgångar och olyckor af allehanda slag förlorat allt hvad de haft, öfvergåfvo frivilligt sitt oberoende och blefvo andras tjänare och slafvar.

Folken voro delade i flera olika stammar, större eller mindre, och hade stora boskapshjordar, men syntes till en början icke fråga efter någon permanent besittningsrätt af jorden eller landet, utan använde det endast till bete och skördade det, som utan deras arbete frambringades af frukter. Så länge de stannade på en viss plats, beskyddades den mot inkräktare.

Hvarje höfding eller hufvudman för sin stam hade vissa följeslagare, och de utgjorde hans förnämsta stridsmän. Så småningom blefvo dessa stammar bosatta här och där och började odla jorden. Flera familjer, tillhörande samma stam, kommo således att nedsätta sig på en oupptagen landsträcka, och den förnämste i hvarje familj tillhörde rådet. Detta råd eller familjeförbund bestämde huru mycket land hvarje familj skulle hafva för sin del, och dessutom hade hela stammen större gemensamma betesmarker. Intill byn och ängarna gränsade skogarna och vildmarkerna, hvilka voro stammens gemensamma egendom. Men ännu var det icke någon sådan egendomsrätt till landet, som vi vanligen förstå med äganderätt. Hvarje familjeöfverhufvud var medlem i kommunen eller rådsförsamlingen, och såsom sådan erhöll han för sin del ett hvad vi här kalla "homestead".

Flera sådana byar kallades "pagus" eller distrikt. Detta distrikt valde en höfding, hvilken på samma gång var ett slags lokaldomare i distriktet. Flera sådana distrikt bildade en stor stam eller nation. Hvarje distrikt valde sina representanter till nationalförsamlingen, hvilken representerade den centrala makten. I krigstid sände hvarje distrikt ett hundra krigare till arméen, hvars föreningspunkt utgjordes af de förenade stammarnes höfding.

Då familjens förnämste representant dog, öfvergick värdigheten till den näste i ordningen, och som tecken till sin värdighet skulle han ärfva det land, som hans företrädare innehaft. Höfdingen och hans närmaste vapendragare bortgåfvo stora landsträckor till framstående krigshjältar, hvilka nedsatte sig på sina jordagods och använde sina krigsfångar såsom slafvar att bruka jorden. Man betraktade hela landet såsom i viss mening tillhörande styrelsen eller regeringen, hvilken kunde bortgifva större eller mindre delar däraf till framstående krigare. Landet kunde af dessa säljas, och så uppkom en klass af män, som saknade jordegendom, men regeln blef den, att dessa skulle sluta sig omkring en godsägare, hvilken var ansvarig för dem inför staten. Mindre jordägare

slöto sig ofta till större sådana för att få det tillbörliga skydd, som de ansågo sig behöfva.

I den *grekiska* världen gjordes krigsfångar vanligen till slafvar, och att stjäla slafvar var icke heller ovanligt. Då segraren ansåg sig hafva fördel af att låta krigsfångarne lefva, sparade han deras lif och lät dem utföra det arbete, han behöfde. Slafvar kunde ock köpas och ansågos då såsom ägarens obegränsade egendom, och han kunde använda dem efter behag. Då icke endast krigsfångar togos såsom byte i krigstid utan större eller mindre landområden också eröfrades, hände ofta, att innehafvarne fingo betala arrende för den jord, som segraren hade tagit ifrån dem. Dessa arrendatorers efterkommande kunde få följa sina herrar i krig och intogo i allmänhet ungefär samma ställning som de lifegne under medeltiden. Deras ställning var drägligare än de köpta slafvarnas, och de fingo ej säljas utom landet, ej heller skiljas ifrån sina familjer och kunde äfven förvärfva sig egendom. Grekerna i mindre Asien drefvo en stor slafhandel i det inre af Asien. Föräldrar i Tracien sålde t. o. m. sina egna barn. Enligt Demosthenes åtnjöto slafvarna i Athen ganska stor frihet och hade det bättre än många fria i andra länder. Under Athens blomstringstid funnos där omkring 200,000 slafvar eller dubbelt så många som de fria. Slafvarna kunde stundom erhålla sin frihet. Slafvarnas sysselsättningar voro utom åkerbruk, hvilket arbete äfven högaktades af den frie, hvarjehanda husliga göromål och *handtverket,* hvilket föraktades af de fria och ansågs endast passa för de halffria och slafvarna. Athens borgare drefvo overksamma omkring på gatorna, ty handtverket föraktades, och de, som skulle utföra handtverket, föraktades likaledes. Med allt tal om det upphöjda i den grekiska kulturen, så hade dess bärare aldrig lärt sig att uppskatta människovärdet. Hela den ekonomiska byggnaden hvilade på det personliga slafveriet. Både Xenophon, Plato och Aristoteles ansågo, att det icke kunde vara annorlunda, och att slafveriet var den oundvikliga och naturliga följden af krig, utan hvilket ingen mänsklighet kunde tänkas.

Aristoteles kallar slafvarna "besjälade verktyg, nödvändiga för lifvet, handtlangare i de ting, som användas till någon nytta."

I den *romerska* världen ansågo visserligen juristerna, att alla människor voro genom den naturliga lagen fria, och att slafveriet således var emot naturen, men likväl både antagligt och passande för nationerna att göra krigsfångar till slafvar och icke motbjudande inför den civila lagen, att en fri man sålde sig till slaf. Ursprungligen synes icke heller slafägarens handlingssätt mot slafvarna varit på något sätt begränsad, utan kunde han straffa dem efter behag och t. o. m. döda dem, hvilket vanligen skedde genom att korsfästa dem. Men äfven sedan lagarna stadgade mildare behandlingssätt, blefvo slafvarna hårdt behandlade. Huru litet deras lif aktades, framgår af gladiatorsstriderna, där tusenden stupade dels under strider mot hvarandra och dels under strider mot de vilda djuren. Långt tillbaka i tiden var det brukligt att vid stora höfdingars död och begrafning offra stora skaror af slafvar. Detta brukades i Grekland och Orienten lika så väl som i den romerska världen. Men från grafvarna förflyttas gladiatorsstriderna till amfiteatern. De mäktiga läto sina slafvar kämpa för att därmed förnöja folket. Julius Cæsar gaf en tillställning, där ej mindre än 320 par gladiatorer kämpade, och Titus anordnade sådana som varade i 100 dagar. Trajanus anstaltade om en gladitorsstrid, hvarest 10,000 deltogo, och striden varade 123 dagar. Smaken för dessa grymma och blodiga skådespel spridde sig ut öfver hela det romerska kejsardömet och republiken. Hurudant tillståndet skall blifva i ett land, där de mänskliga lidelserna skola retas och underhållas med blod och grymheter, det kan man lätt tänka sig. Visserligen blefvo dessa gladiatorsspel genom lag gång efter annan något inskränkta, så att de icke skulle förekomma alltför ofta, men att bannlysa dem kunde ej komma i fråga, förrän kristendomen gjort sin kraft gällande i det mäktiga kejsardömet. Både senatorer, kejsare och kvinnor hängåfvo sig slutligen åt dessa grymma skådespel.

Gladiatorer uppfostrades i vissa för ändamålet afsedda skolor, och det ansågs lagligt att vara ägare af sådana gladiatorer och hyra ut dem efter behag. Gamla och orkeslösa blefvo utsatta på en ö i Tibern för att där omkomma af hunger och elände. Ett slags äktenskap, contubernium kalladt, kunde slafvarna få ingå, men det dröjde länge, innan det betraktades såsom bindande för lifstiden. Barnen af en slafvinna betraktades alltid såsom slafvar och behandlades af slafägaren efter behag. Han kunde när som helst taga barnen ifrån modern och sälja dem, om han fann för godt. Att skydda en förrymd slaf var olagligt. Ursprungligen var slafvarnas antal icke stort i det romerska kejsardömet, men under den senare republiken och kejsardömet hade antalet slafvar stigit betydligt dels genom krigen och dels genom handeln. Det var icke ovanligt, att en herre hade 200 slafvar, som passade upp på honom. De användes såsom kockar, skräddare eller i andra handtverk, arbetade på jorden, i grufvor och faktorier och för öfrigt hvarhelst så påfordrades. Ursprungligen kunde en slaf icke hålla någon egendom, utan så väl hans person som frukten af hans arbete tillhörde ägaren. Slutligen tillerkändes honom en del af förtjänsten, hvarmed han kunde så småningom spara så pass, att han kunde friköpa sig ur slafveriet. Som slaf kunde han icke vittna. Stundom hände det, att förtrycket blef så svårt, att det framkallade en resning ibland slafvarna, såsom det hände under ledning af gladiatorn Spartacus år 73 före Kristus. Skaror af rymda slafvar samlades omkring honom, så att han hade en armé på 100,000 man, och de öfversvämmade södra Italien och brandskattade städerna i Campanien. Han segrade öfver den ena hären efter den andra men nedgjordes slutligen efter ett hårdnackadt motstånd vid floden Silarus af Crassus. I den hedniska världen funnos oerhörda rikedomar, men de bestodo mest i jordegendomar, boskap och slafvar, och de rika och fattiga, fria och slafvar stodo i den skarpaste motsats till hvarandra.

Slafven betraktades såsom ett "lefvande verktyg och verktyget en liflös slaf". Den frie ville icke arbeta och slafven

endast nödtvunget. Athens fria medborgare drefvo sysslolösa omkring på torget, och Roms borgerskap lät uppehålla sig af staten. Därmed hafva dessa stater gått under. Under det det romerska kejsardömet växte i yttre makt, hotades det med undergång genom inre oroligheter. De ofantliga rikedomar, som genom eröfringar strömmade till Rom, tillföllo endast ett litet fåtal, och dessa slogo under sig statens jord och kommo äfven i besittning af de mindre jordägarnes egendom. Bönderna blefvo allt mer och mer utarmade och olyckliga, och då nu nästan allt arbete utfördes af slafvar, var det svårt för den ringa fria befolkningen att finna något arbete för att förtjäna sig det dagliga brödet. En rik person kunde under sådana omständigheter lätt locka de fattiga att stå honom bi, om han ville upphäfva sig till härskare af staten. De stora jordägarne betalade ingen skatt, och följden blef elände och trångmål. Under dessa förhållanden uppträda bröderna Tiberius och Cajus Gracchus såsom verkliga folkvänner. Under den förres reformatoriska sträfvanden för ett bättre ekonomiskt förhållande inom landet genomdrefs år 133 före Kristus en lag, hvilken innehöll, att de, "som utan afgift innehade statens jord, skulle återlämna densamma med undantag af en viss mindre del. Hvad som sålunda återfallit till det allmänna, skulle i små lotter utdelas till de fattiga. På det viset skulle den lösa stadsbefolkningens antal minskas och i stället bildas en bofast och själfständig landtbefolkning." Men att de mäktige icke ville ingå på något dylikt, är lätt att förstå, och de lyckades ställa till en gatustrid, hvarvid folkvännen Tiberius Gracchus omkom. Brodern uppträdde några år senare, då Tiberii åkerlag förnyades och äfven andra nyttiga lagar för det allmänna bästa stiftades, men Cajus fick dela sin broders öde. Då ingen reform kunde åstadkommas på fredlig väg, blef det inre våldsamma skakningar, som varade i hundra år, och ibland dessa räknas Spartacus' uppträdande såsom mycket allvarsamt. Under dessa inhemska strider mellan folkpartiet och de förnäme uppträdde än den ene och än den andre ledaren för det ena

eller andra partiet, och om mer än en kunde det nog sägas, hvad som sades om Sulla: "Han förenar lejonets kraft med räfvens slughet." Ej underligt, att slafuppror skulle inträffa, då de behandlades med mycken hårdhet, i synnerhet de, som arbetade på de stora landtgodsen. "Dessa olyckliga förrättade sina arbeten med kedjor om fötterna och under hugg och slag af råa vaktare samt tillbragte nätterna sammanpackade i underjordiska hålor" (Pallin).

Efter inre strider, hvarvid än den ene och än den andre härskaren störtades genom sammansvärjningar och mord, föll romerska republiken efter nära 500 års tillvaro, och några år före Kristus blef Rom åter monarki och styrdes vid Kristi födelse af kejsar Augustus.

Men sederna hade mycket försämrats, ty med de genom krigen eröfrade rikedomarna följde äfven lasterna. Förnöjsamheten och enkelheten, som under Cincinnatus varit rådande, försvann, och både män och kvinnor jagade efter guld och nöjen, hvari de satte sin högsta lycka; allt var falt för penningar, och osedligheten blef så allmän, att ingen mer blygdes öfver att lefva i osedlighet.

Allt groft arbete öfverlämnades åt slafvarna, ty "alla tyngre och simplare arbeten äro ovärdiga en *fri* man", säger en af antikens ädlaste tänkare, Plato.

Endast två klasser människor funnos, af hvilka den ena, nämligen det mindre antalet af fria och rika, lefde en mänsklig tillvaro, under det att det stora flertalet ansågs endast vara till för att utgöra underlaget och anskaffa de nödiga villkoren och medlen, för att det mindre antalet, de fria, skulle kunna lefva ett skönt och värdigt lif. Att tänka sig, att äfven slafven hade en odödlig själ, bestämd till evinnerligt lif, låg helt och hållet utanför det då rådande tänkesättet. Då det stora flertalet således förde en sorglig tillvaro och mer och mer demoraliserades, till en del genom sina herrars exempel, så är detta en så mörk tafla midt i den mest bildade hednavärlden, hvilken icke erbjöd det ringaste, som kunde tjäna till befrielse ifrån detta träldomstillstånd, denna förnedring af

människonaturen, att det bör väcka hvarje människas eftertanke och besinning.

Den gamla världens hedendom med all sin förmenta människokännedom kände icke människan, och sådan människokännedom, som ej uppbäres af människokärlek och barmhärtighet, leder till människoförakt. Därför är också människoföraktet ett grunddrag i hedendomen, men går vid sidan af människoförgudning. "Den mörkaste delen i världen är ej *Afrika,* utan *människohjärtat.*" — "För hedningen blef människohjärtat förborgadt, emedan icke Guds hjärta var uppenbaradt för honom. Den, som icke känner Gud, för honom blir människan en gåta" (E. Frommel).

Den, som vill djupare blicka in i den antika världens slafveri, kan läsa professor R. H. Lotzes "Microcosmus", hvilket arbete utkom 1856—'64 i tre band. En liten profbit anföres här: "Vid Greklands blomstring, då man för länge sedan hade lärt att med politisk skarpblick betrakta samhällsordningen, är det lugn stötande, med hvilket de mest upphöjda andar betrakta slafveriet såsom en af sig själf begriplig beståndsdel af deras statsbyggnad. — — Med mycken prydlighet döljer detta på logiska omvägar blott föga den aristokratiska egoism, som från den högre uppsattes själfkänsla och från behöfligheten af den enes ädelt fria bildning härleder själfskrifvenheten af den andres träldom. Människornas förmågor äro olika; Aristoteles urskiljer kungliga själar, som af egen kraft veta att lefva skönt och värdigt, andra, som hvarken uppställa för sig förnuftiga lefnadsuppgifter eller skulle kunna finna medlen för deras uppfyllelse. Men fordras icke genom denna åtskillnad af den starke den sedliga plikten af omsorgsfull uppfostran och barmhärtig kärlek mot den svage? Det en gång valda namnet af kungliga själar leder oförmärkt till att taga härskareanspråk i betraktande, och de svaga blifva de starkas säljbara egendom. Denna bevisning är sämre, än dess verklighet hade varit."

Att bilden af det sociala väsendet icke är ljus i hedendomen,

är tydligt. Tänk på kastväsendet i Indien och kvinnoförtrycket i hednavärlden!

Bredvid eller jämlöpande med hedendomen går judendomen, men innan vi träda inom själfva judendomens område, blicka vi tillbaka till ett af de äldsta kulturland i världen:

EGYPTEN.

Vi stanna endast inför den tidpunkt, som står i närmaste anslutning till det israelitiska folkets invandring till Egypten.

En märklig tilldragelse äger rum på det national-ekonomiska området i Egypten under Josefs tid. Af densamma kunna och böra vi hämta några lärdomar rörande förhållandet mellan rikedom och fattigdom. Vi hafva en ganska klar framställning i den heliga historien om dessa tilldragelser.

Vi följa nu den bibliska berättelsen och finna då, att Josef blef såld som slaf till Egypten, men att han förblef en from man och hatade synden, och Gud var med honom. När han blifver framkallad att tyda Faraos drömmar, svarar han: "Icke jag, men Gud skall svara hvad som är hälsosamt för Farao." 1 Mos. 41: 16. Efter att hafva gifvit Gud äran förkunnar han om de sju ymmiga åren och sedan om de sju hungerår, som skulle komma, och säger om den tiden: "hungersnöd skall förtära landet", v. 30; och nu gifver han följande råd i v. 34—36: "Och må Farao tillsätta och förordna förvaltare i landet och låta dem uppbära femtedelen af afkastningen i Egyptens land under de sju ymniga åren! Och må dessa insamla allehanda lifsmedel under de kommande goda åren och upplägga säd under Faraos hand i städerna till föda och förvara den, så att lifsmedel må finnas upplagda för landets behof under de sju hungerår, som skola komma öfver Egyptens land, så att landet icke må förgås af hunger!" När Farao hör detta råd säger han till Josef: "Sedan Gud har kungjort för dig allt detta, är ingen så förståndig och vis som du. Du skall råda öfver mitt hus, och efter ditt ord skall allt mitt folk rätta sig. Allenast hvad

tronen angår vill jag vara större än du", v. 39, 40. Farao gaf Josef namnet Zafenat-Paneah, d. ä. upptäckaren af det fördolda.

Under de sju ymniga åren samlade Josef ihop och "upplade säd i förråd till så stor myckenhet som sanden i hafvet, så att man slutade upp att räkna den, ty den kunde icke räknas." v. 49. Hungersnöden inbryter, "och hela Egyptens land hungrade, och folket ropade till Farao efter bröd. Och Farao sade till alla egyptier: Gån bort till Josef! hvad han säger eder, det gören! Och det blef hungersnöd öfver hela landet, och Josef öppnade alla förrådshus och sålde säd åt egyptierna. Och hungersnöden var stor i Egyptens land", v. 55, 56. I kap. 47: 13—21 läsa vi följande: "Och bröd fanns icke i hela landet, emedan hungersnöden var ganska svår. Och Egypten och Kanaans land försmäktade af hunger. Och Josef hopsamlade alla penningar, som funnos i Egyptens land och i Kanaans land, för säd, som de köpte; och Josef upplade alla penningarna i Faraos hus. Och när penningarna togo slut i Egyptens land och i Kanaans land, kommo alla egyptier till Josef och sade: Skaffa oss bröd! Hvi skola vi dö i din åsyn, därför att våra penningar hafva tagit slut? Och Josef svarade: Skaffen hit eder boskap, så vill jag gifva eder för eder boskap, om edra penningar hafva tagit slut. Och de förde sin boskap fram till Josef, och Josef gaf dem bröd för hästarna, fåren, fäkreaturen och åsnorna. Så födde han dem det året med bröd för all deras boskap. Och när året var förbi, kommo de till honom på det andra året och sade till honom: Vi vilja icke dölja för vår herre, att när nu penningarna äro slut och all vår boskap är i vår herres våld, så finnes intet annat kvar för vår herre att få än våra kroppar och vår jord. Hvi skola vi förgås i din åsyn, både vi och vår jord? Köp oss och vår jord för bröd, så vilja vi med vår jord blifva Faraos trälar. Gif oss blott säd att så, att vi må lefva och icke dö, och att jorden icke må läggas öde. Och Josef köpte åt Farao all jord i Egypten; ty egyptierna sålde, en hvar, sin åker, emedan hungersnöden var stark öfver dem.

Och jorden föll Farao till. Och folket förflyttade han till städerna, ifrån den ena ändan af Egyptens land till den andra."

En del författare hafva anfört Josefs förfarande i här ofvan anförda omständigheter såsom bevis på huru folket genom hans åtgärder blef förslafvadt, och huru hungern är ett mycket verksamt medel att göra människan till en träl. De vilja framhålla Josefs handlingssätt såsom obarmhärtigt och kärlekslöst emot folket. Leo Tolstoy är en, som tolkar Josefs förfarande på så sätt. De påpeka med skärpa, huru Josef först insamlar alla penningar, och när penningarna ibland folket tar slut, tager han deras boskap och slutligen deras jordegendomar och dem själfva. Allt detta må ju synas obarmhärtigt, men innan vi döma denne ädle man, må vi betrakta hans handlingssätt i dess rätta ljus. Först låtom oss besinna, att, huru högt han än var uppsatt, så var han dock Faraos tjänare, och han var trogen emot sin herre, men han var också trogen emot Gud, och hvad han här gjorde, det gjorde han i full öfvertygelse om att han handlade i enlighet med Herrens vilja och till folkets nytta. Att missväxt inträffade, var icke Josefs fel. Men när Josef var öfvertygad om att missväxt skulle inträffa, så tänker han också på utvägar, huru han skall rädda folket från hungersnöden, och därför gifver han Farao rådet att under de fruktbara åren samla, "så att lifsmedel må finnas upplagda för landets behof under de sju hungeråren." Om detta icke hade skett, huru hade det då gått med folket? Om den femtedel af säden, som samlades och upplades, var en skatt till regeringen, eller om den inköptes af regeringen, kan man ej med säkerhet afgöra enligt texten. Var det icke en välsignelse för folket, att det verkligen fanns en så god och trogen konungens rådgifvare, och att han äfven fick full handlingsfrihet i detta afseende? Men vi skola här låta några andra tala, och deras vittnesbörd torde vara af större betydelse än motståndarnes. Fjellstedts förklaring lyder så: "Handlade icke Josef orättfärdigt och obarmhärtigt? Skriften betygar, att Josef fruk-

tade Gud, kap. 50: 19, att han höll synden för det största onda, kap. 39: 9, att han älskade sina fiender och gjorde dem godt, kap. 45: 5; således kunde han hvarken vara hård eller obarmhärtig. Landet blef konungens egendom, och folket blef skattskyldigt, men den skatt, som fordrades, nämligen femtedelen af landets frukter, var i detta fruktbara land icke tryckande. (Uti Indien och många andra länder måste folket, där fruktbarheten är störst, gifva hälften af grödan såsom skatt.) En del af folket voro förut egendomsherrar, som icke betalade någon skatt, och andra voro redan förut konungens underhafvande, på hvilka den allmänna bördan hvilade så mycket tyngre. Nu blef landet jämnt och rättvist fördeladt, och konungen blef i stånd att införa ett bättre ordnadt statsskick än förut samt att uppställa en armé till landets försvar. Äfven är att märka, att folket bad Josef göra på detta sätt och ansåg det som en välgärning.

Slutligen måste en omständighet tagas i betraktande, som härvid är den viktigaste. I Egypten kan egentligen aldrig hungersnöd uppstå, om landets vattning skötes rätt. Då i Egypten aldrig regnar, utan landet vattnas af Nilens öfversvämning, så behöfvas många kanaler och inrättningar, hvilkas anläggning och underhåll äro kostsamma, och vattningen kan därför aldrig tillvägabringas med jämnhet, rättvisa och besked, om den icke är i regeringens händer och skötes efter bestämd lag och ordning under ämbetsmäns tillsyn, som äro i statens tjänst. Att en sådan hungersnöd uppstod i Josefs tid, är ett säkert tecken, att ingen ordentlig vattningsinrättning ännu var anlagd, och att således i svåra år endast nära floden någon liten gröda kunde åstadkommas. Josef insåg väl, att en sådan inrättning var nödvändig, på det landet icke framdeles måtte blifva utsatt för en sådan nöd. Men en sådan inrättning kunde konungen hvarken anlägga eller underhålla, om han icke blefve egendomsherre, hvarigenom han fick både den makt och de medel, som därtill behöfdes. Hade landet icke blifvit hans egendom, så hade han icke haft medel till detta kostsamma företag, och den

delen af folket, som bodde närmast stränderna, skulle med all makt hafva satt sig emot anläggandet af vattningsinrättningen för hela landet. Då vattenflödet blir för stort, så behöfves afledningar. Genom en sjö, omgifven med höga dammar, inom hvilka vattenytan ofta var högre än fältet utanför, leddes det öfverflödiga vattnet till Libyska öknen. Det arbetades upp i sjön medelst hjulverk. En kanal kallas ännu i dag Josefs kanal. Genom dessa inrättningar kunde vattnet afpassas efter landets behof. Nu äro vattenverken i Egypten i ett ganska förfallet skick; där behöfdes åter en Josef."

Att prästernas jord icke indrogs, kom sig säkerligen däraf, att den redan förut var statens egendom, och prästerna voro statens tjänare och hade i själfva verket endast besittningsrätten till jorden under sin ämbetstid, men äganderätten tillhörde redan regeringen. Vidare heter det i v. 23—26: "Och Josef sade till folket: Si, jag har i dag köpt eder och eder jord åt Farao. Där hafven I säd, besån eder jord! Och femte delen af afkastningen skolen I gifva åt Farao, och de fyra delarne skola höra eder till för att beså åkern och till föda för eder och edra hushåll och edra små barn. Och de svarade: Du har behållit oss vid lif. Må vi finna nåd inför vår herres ögon och blifva Faraos trälar! Och Josef gjorde det till en lag, som gäller än i dag för Egyptens jord, att femtedelen skall höra Farao till." Egyptens landtlag härleder sig således från Josef, hvilken på sin tid var en stor statsman.

"Denna lag bibehöll sig all framtid igenom. Herodotus och Diodorus betyga, att all jordegendom i Egypten, med undantag af prästernas, tillhörde konungen, och jordbrukarne voro blotta förpaktare eller arrendatorer. Framdeles erhöll äfven krigarekasten besoldning i länderier. Kanalväsendet, så viktigt för Egypten, bekostades af den nämnda femtedelsafgiften. De förut fria jordägarne blefvo icke lifegne, utan länspliktige under kronan, kronobönder från odalbönder. På den af Josef lagda grundvalen uppsteg

Egypten till högsta välstånd" (H. M. Melin). Herodotus säger följande om samma anordningar, som Josef företagit: "Och de berätta, att denne konung (Sesostris) fördelat hela landet ibland alla egyptier och gifvit hvar och en lika stor fyrkantig lott; och däraf gjorde han sig inkomster, förordnande, att af dessa lotter skulle en årlig skatt utgå. Och om floden borttog något af en lott, gick ägaren och anmälte för honom hvad som händt, hvarpå han sände män, som skulle se efter och mäta huru mycket landet blifvit mindre, på det ägaren i framtiden skulle betala den förordnade skatten i förhållande därtill." "Af egyptierna uppfattades och erkändes Josefs öppna och ärliga förfarande såsom en välgärning. I ett land, hvarest utsädet ofta gifver mer än trettionde kornet, är femtedels-afgiften icke allt för tryckande. Sannolikt blef Egypten från denna tid den strängt ordnade och regelmässigt inrättade stat, som uppväckte ännu vida senare tiders beundran" (Gerlach). Att Josef stod i synnerligt godt förhållande till prästerna, torde visas däraf, att han fick "till hustru Asenat, dotter af Potifera, präst i On" (1 Mos. 41: 45). Men här kan ju den frågan uppstå: Huru kunde en så gudfruktig och from Herrens tjänare som Josef träda i ett så förtroligt förhållande till det egyptiska prästerskapet? A. Edersheim gifver följande förklaring efter att först hafva påpekat, huru kunskapen om Gud funnits till från början och en nedärfd religion från paradiset längst bevarats i Egypten, tills äfven där nya förvanskningar af denna religion mer och mer inkommit: "Egyptens äldsta religiösa urkunder, särskildt de, som återfinnas uti det märkliga arbetet "De dödas böcker", visa tydligt, att det före detta förfall funnits en tid, då förhållandena voro helt annorlunda. Rensade från alla senare tillsatser och förtolkningar vittna dessa urkunder på ett omisskänneligt sätt om de äldsta egyptiernas tro på "den okände Gudens enhet, evighet och tillvaro genom sig själf", på själens odödlighet och på tillkommande belöning och straff, hvarjämte de röja kunskaper om sedelagens högsta grundsatser. Ju grundligare vi stu-

dera Egyptens gamla urkunder, desto djupare intryck få vi af deras ursprungliga religions och lagstiftnings upphöjda och rena art. Och när Israels barn vandrade ut i öknen, togo de äfven i detta hänseende med sig många lärdomar från Egypten, hvilka de icke behöfde lära såsom något nytt, ehuru den grundsanningen behöfde meddelas dem, att den för egyptierna okände Guden var Jehovah, den lefvande och sanne Guden. Vi kunna därför förstå, att en sådan nära förbindelse emellan Josef och det egyptiska prästerskapet var både möjlig och rimlig." För att vidare bestyrka, att Josef företog de omskrifna anordningarna af verklig omtanke och kärlek till folkets välfärd och icke i akt och mening att förtrycka dem, kunde här anföras Flavius Josefus' yttrande och en hel rad med sådana, men frågan torde vara mer än tillräckligt belyst. Men eftersom den har så mycket att göra med Egyptens nationalekonomi, torde utbredningen i belysningsväg här vara på sin plats.

Nu öfvergå vi att betrakta:

III.

FATTIGDOMEN OCH JUDENDOMEN.

Slafveriet fanns ibland ebreerna långt före Moses, och israeliternas tjänare voro liksom ibland alla forntidens folk lifegne trälar eller slafvar, vanligtvis främlingar, tagna i krig, och betraktades såsom sina herrars egendom. En del voro köpta för penningar och andra födda af trälar och således från födelsen sina herrars lifegne (Se 1 Mos. 17 m. fl. ställen). Det vanliga priset på en slaf var 30 silfversiklar, men en fri israelit värderades till 50 silfversiklar. Ibland Israels folk funnos således både fattiga och rika, ty en israelit kunde blifva den andres träl, vare sig att den ene för fattigdoms skull eller genom oförmåga att betala blef den andres träl. Detta förhållande blef ej genom Moses upp-

häfdt, men på Herrens befallning gåfvos lagar och förordningar, hvarigenom allehanda inskränkningar och förmildrande bestämmelser fastställdes rörande slafvars behandling. En skillnad göres mellan israelitiska slafvar och sådana af främmande folk. De senare voro helt och hållet sin herres egendom och gingo i arf till husbondens efterkommande "till evig ägo", 3 Mos. 25: 44—46. Men israelitiska slafvar kunde lösas af sina anhöriga och, äfven om det icke skedde, efter sex års tjänst hade rättighet att erhålla sin frihet. Lagen bjöd husbonden att betrakta och behandla en israelitisk slaf såsom en daglönare eller husman och efter en viss tid gifva honom friheten utan lösen. Slafvar af hedniska folk skulle göras delaktiga i religionens välsignelser. Hedniska trälar skulle i likhet med israeliterna omskäras för att därigenom få rättighet att deltaga i påskalammets ätande, 2 Mos. 12: 44. Slafvar och slafvinnor skulle åtnjuta sabbatens ro och hvila, 2 Mos. 23: 12; 5 Mos. 5: 14, de skulle ock få deltaga i efterskörden såväl som i offermåltiderna och i högtidernas glädje, 5 Mos. 12: 12, 18; 16: 11, 14. Den, som slog sin träl, skulle straffas; om trälen blef skadad, skulle han vara fri, men blef han dödad, skulle mördaren enligt rabbinernas förklaring lida dödsstraffet. Människotjufnad var ett brott, som lagen belade med dödsstraff, 2 Mos. 21: 16. Lagen inskärper mildhet mot änkor, faderlösa, främlingar och inhyseshjon, 2 Mos. 22: 21 o. f., och daglönaren var berättigad att före solnedgången utfå sin lön.

Vid Kanaans fördelning mellan de olika stammarna fick hvarje stam, med undantag af Levi stam, ett visst jordområde, och landet gick sedan i arf släkte efter släkte, tills Israels och Juda riken förstördes. Levi stam fick endast vissa städer här och där ibland de andra stammarna med därtill hörande betesmarker och trädgårdar, och dessutom erhöllo de tionde af säd, frukt och boskap; men af denna tionde gåfvo de själfva tionde åt prästerna. Af de 48 städer, som öfverlämnades åt leviterna till bostäder, erhöllo prästerna 13, alla i de kring Jerusalem belägna stammarna. Prästerna och

leviterna tjänstgjorde vid tabernaklet och sedermera vid templet och skulle såsom sådana hafva sitt underhåll genom tionde.

Om någon försålt sin egendom, så kunde ingen behålla den köpta egendomen längre än till jubelåret, hvart femtionde år, ty all grundegendom, som under de fyrtionio åren blifvit såld, återställdes nu till sina första ägare eller deras arfvingar. Egentligen kunde således ingen fast egendom i landet säljas utan endast grödan under de åren, som föregingo jubelåret. Fattiga israeliter, som hade kommit i träldom och frivilligt eller tvungna af fattigdom kvarblifvit i träldomen öfver sabbatsåret, som inföll hvart sjunde år, kunde då, om de så önskade, blifva fria, ty ingen kunde mot sin vilja hållas i träldom mer än sex år. Men om de för en eller annan orsak stannade öfver sabbatsåret, så blefvo de under alla omständigheter frigifna vid jubelåret. Den, som i sex år tjänat som slaf, hade rätt till sin frihet, och den i hvars tjänst han varit, skulle icke låta honom gå tomhändt ifrån sig, utan det heter i 5 Mos. 15: 13, 14: "Och när du släpper honom fri ifrån dig, så skall du icke släppa honom tomhändt. En utstyrsel skall du lämna honom från din fårahjord och från din loge och från din vinpress. Af det, hvarmed Herren har välsignat dig, skall du gifva honom."

Särskilda stadgar funnos om de fattigas rätt att göra efterskörd, om sabbatsårens skörd såsom för alla gemensam, om egendomens återgång till dess ägare under jubelåret, förbud mot ständig träldom, förbud mot ocker och behållning af pant, påbud om fattigtionde och de fattigas tillgodoseende vid festmåltider samt om lönens ordentliga utbetalande åt arbetaren.

Flera ställen i gamla testamentet tala om trälarnas hårda och ansträngande arbete, såsom Job 7: 2; Ps. 123: 2; och huru tukten stundom kunde vara hård, finna vi af Ordspr. 29: 19, 21. Men å andra sidan finna vi, att trälarna behandlades mildt och kunde uppstiga till förtroendeposter, såsom synes af förhållandet mellan Abraham och Eleasar, Boas och hans tjänare och Jobs aktning för sina tjänares rätt. Nå-

gon gång hände det, att husbonden gaf trälen sin dotter till hustru, 1 Kr. 2: 35.

Det gamla bruket, att ebreer togo ebreer till slafvar, synes så småningom hafva upphört efter den babyloniska fångenskapen. Under Nehemias tid gjordes försök att upplifva det, men mötte stort motstånd. Josefus berättar, att det väckte stor harm, när Herodes förordnade, att tjufvar skulle säljas till slafvar. Såsom krigsfångar kommo ebreerna ofta i träldom under främmande folk. Då judarnes styresmän försummade de föreskrifter, som voro dem gifna rörande de fattigas tillgodoseende, kommo hvarjehanda olyckor öfver dem, hvarigenom de erhöllo påminnelse om sina försummelser.

Att tillståndet var mycket bättre i Israel än annorstädes i världen på den tiden, det kan historieforskaren lätt utfinna. Men att ibland det utvalda folket icke alla voro välbärgade, är tydligt, hvadan fattigdom och rikedom finnas till äfven där, och stundom sticker motsatsen mellan fattigdom och rikedom ganska bjärt i dagen. När Asaf såg huru det gick i yttre måtto för de ogudaktiga, fick afunden rum i hans själ, och han säger: "Men jag hade så när stapplat med mina fötter, mina steg voro nära att slinta; ty jag upptändes af afund mot de öfvermodiga, när jag såg, att det gick dem väl i deras ogudaktighet. Ty fria ifrån vedermöda äro de till sin död, och deras hull är frodigt . . . . Se, så är det med de ogudaktiga, det går dem alltid väl, och de växa till i makt" (Ps. 73). En sådan man som Asaf var nära att stappla, då han tänkte på den olika fördelningen af det jordiska goda, och i synnerhet då han tänkte på de ogudaktigas framgång. Han säger vidare: "Så ville jag då tänka efter för att begripa detta, men det syntes mig allt för svårt, till dess jag gick in i Guds helgedom och aktade på deras slut . . . . De förgås och få en ände med förskräckelse." Så tystnar bitterheten i hans själ, och han säger: "Jag har min glädje i att hålla mig intill Gud." David betraktar samma ämne och betygar: "Det lilla, som en rättfärdig har, är bättre än

många ogudaktigas stora håfvor" (Ps. 37: 16). Fattigdomens och rikedomens snaror fånga ofta människorna och rycka dem i fördärfvet. Den ene har kommit i besittning af rikedom och kan då förledas att glömma Gud, som är alla goda gåfvors gifvare. En annan kan vilja varda rik, och afunden kan lätt få rum i hans hjärta, hvarigenom hela hans lif kan förbittras. Agurs bön i Ordspr. 30: 8 är väl värd att lägga på hjärtat för både den ene och den andre: "Fattigdom och rikedom gif mig icke! Förläna mig det bröd, som jag behöfver!"

Vi vilja nu något taga i betraktande:

IV.

FATTIGDOMEN OCH KRISTENDOMEN.

Med de mörka skuggorna i bakgrunden, i synnerhet i hedendomen, vid kristendomens framträdande i världen framstår då frågan: *I hvilket förhållande stod kristendomen vid dess framträdande i världen till det mänskliga eländet, till slafveriet?*

Kristendomen framträder icke med några bestämda lagbud, icke genom någon politisk agitation söker den frigöra trälarna, men genom tyst verkande, mäktiga grundsatser har kristendomen satt yxan till roten af slafveriets förbannelser. Mästaren själf kom i en tjänares gestalt, (Fil. 2: 7), och han tog sig an de ringaste och de förtryckta och lärde de sina, att de voro alla bröder, Matt. 23: 8. Han visar ock, att högsta företrädet i hans rike var att vara allas tjänare, Mark. 10: 14. Apostlarna inskärpa, att i Kristus är icke skillnad mellan träl och fri, Gal. 3: 28; Kol. 3: 11. De yrka dock icke på någon våldsam omgestaltning af de yttre förhållandena; men väl påpekas, att om trälen kunde vara fri, vore det för honom bättre, 1 Kor. 7: 20—24. Genom trohet mot Herren och lydnad för hans ord skulle Kristi ande så små-

ningom omgestalta äfven det yttre, och därför lägga apostlarne såväl trälarne som herrarne på hjärtat trohet och aktning för hvarandras rättigheter. I stället för träldom visar evangelium människan till den rätta frigörelsen. "Det är kristendomen, som bringar både emancipation och förlossning från dessa olyckliga och ovärdiga förhållanden, i hvilka millioner äro beröfvade sina mänskliga rättigheter, i det att han förkunnar den sanna friheten och likheten. Kristendomen förkunnar, att alla människor äro lika, emedan de alla äro skapade till Guds beläte, lika, emedan allesamman äro syndare, bundna under lagen och domen; lika, emedan alla äro kallade till Guds barns frihet i Kristus. Han vill visserligen icke utplåna de nödvändiga olikheterna i samfundet; men väl vill han harmonisera dem i kärlekens enhet. Kristendomen åtager sig det, som är föraktadt af världen, de svaga och förtryckta, kvinnan, slafven, den fattige. Den får sina första bekännare i synnerhet ibland de fattiga, hvilkas brist på detta lifvets goda gjorde dem mottagliga för evangelium om det riket, som icke är af denna världen. De rika varnas i starka ord för rikedomens frestelser och faror, hvilka på ett åskådligt sätt framställas i evangeliet om den rike mannen och Lasarus. Rikedomen kallas en afgud, mammon, som människorna tjänade, men hvilkens tjänst var oförenlig med Herrens tjänst. Och de rika förmanas att icke sätta sitt hopp till ovissa rikedomar utan till lefvande Gud. Nu är det visserligen ett missförstånd, att kristendomen skulle vilja göra hela det mänskliga samfundet till ett samfund af asketer, som alla lefde i fattigdom. Men endast den rikedom låter kristendomen gälla, som ställer sig i den sedliga och religiösa andens tjänst, så att de rika betrakta sig själfva såsom förvaltare af ett dem ombetrodt gods, för hvars bruk och användning de en gång skola göra räkenskap inför Guds domstol. Men där rikedomen betraktas såsom ett anförtrodt gods, för hvars begagnande man skall göra räkenskap, där skall den ock blifva brukad till att lindra de fattigas och hjälplösas nöd" (Martensen).

I hedendomen visste man icke af några s. k. fromma stiftelser i och för lindrandet af de fattigas lidanden, utan de voro lämnade åt sitt öde. Men kristendomen vill inträngа och helga alla mänskliga förhållanden, och i dess tjänst skall såväl guldet som arbetskraften användas, ty det gamla budet: "Gören jorden eder underdånig" står ännu fast. Och fastän kristendomen icke söker genom någon politisk agitation upphäfva slafveriet, så uttalar den likväl den åskådningen, väcker, underhåller och befästar det sinnelaget, som slutligen måste föra till slafveriets afskaffande och till en sann uppfattning af människovärdet. Kristendomen undviker såväl hedendomens människoförakt som dess människoförgudning. Den barmhärtiga kärleken, som tändes af den gudomliga kärlekskraften, är den lykta, som vi behöfva vid allt vårt sökande efter människor och umgänge med dem. Den, som läser Pauli bref till Filemon med uppmärksamhet, skall där finna en den älskligaste och finaste framställning af kristendomens ande i dess förhållande till rika och fattiga. Där omtalas, huru en från Filemon bortlupen slaf, Onesimus, uppsökte Paulus i hans fängelse, och huru denne slaf genom Paulus blef omvänd till kristendomen. Paulus sänder Onesimus tillbaka till Filemon, som var en kristen, och låter den förrymde men nu omvände slafven medföra ett rekommendationsbref, i hvilket aposteln bland annat säger: "Jag beder för min son Onesimus, som jag har födt i mina bojor, hvilken förr var för dig onyttig, men nu för mig och dig är mycket nyttig, hvilken jag nu sänder tillbaka. Mottag du honom såsom mitt hjärta" (v. 10—12). Längre fram i brefvet heter det: "kanske blef han därför skild från dig för en tid, att du skulle få behålla honom för evigheten, icke längre såsom träl, utan såsom mer än träl, såsom en älskad broder, synnerligen för mig, men huru mycket mer för dig, både i köttet och i Herren" (v. 15, 16). Den apostoliska auktoriteten framträder först i 21 versen: "Förlitande mig på din hörsamhet har jag skrifvit till dig, vetande, att du till och med skall göra mer, än jag säger." Om man nu

besinnar, huru föraktade slafvarna voro i den gamla världen, och huru hårdt en förlupen slaf blef behandlad, när han å nyo råkade i sin herres onåd, så måste man medgifva, att här uttalas en alldeles ny och för hedendomen främmande åskådning, som skulle blifva grundvalen för en genomgripande ombildning af de sociala förhållandena i samhället. Den sanna människokärleken intager ett viktigt rum i kristendomen. Den lärer oss: "Ingen söke sitt, utan en hvar den andres bästa" (1 Kor. 10: 24). "Sen icke hvar och en på sitt eget bästa, utan hvar och en äfven på andras" (Fil. 2: 4). Kristendomen bjuder oss att i allt vara ärliga och uppriktiga, barmhärtiga och kärleksfulla: "Gifven åt alla, hvad I ären dem skyldiga, skatt åt den, hvilken skatt tillkommer, tull åt den, hvilken tull tillkommer, fruktan åt den, hvilken fruktan tillkommer, heder åt den, hvilken heder tillkommer" (Rom. 13: 7). "Och framför allt hafven en innerlig kärlek till hvarandra; ty 'kärleken skall öfverskyla en myckenhet af synder'; varen gästfria mot hvarandra utan knot, och tjänen hvarandra såsom goda förvaltare af Guds mångfaldiga nåd, hvar och en efter den gåfva, han har fått" (1 Petr. 4: 8—10).

Kristendomen gifver åt det kroppsliga arbetet dess rätta ära, då hedendomen däremot föraktar det. "Genom sin evangeliska frihets- och likhetsprincip, genom sin egendomliga åsikt om fattigdomen och rikedomen, genom det kroppsliga arbetets adlande har kristendomen — ehuru den först och främst vill vinna människorna för borgerskapet i himmelen — äfven haft ett bildande och nygestaltande inflytande på det borgerliga samhället med afseende på frågan om fördelningen af lifvets goda, om nationernas välstånd." Kristendomen skall hjälpa oss att rätt uppfylla våra plikter genom det nya sinnelag och den nya ande, som den förlänar oss, och som skall vara själen äfven i vår jordiska kallelses lif. Den lärer arbetsgifvaren, huru han med faderlig omtanke skall tänka på dem, som stå i hans tjänst, liksom den bestraffar och varnar för lättja och dagdrifveri. Paulus säger

i 2 Tess. 3: 10—12: "Om någon icke vill arbeta, skall han icke heller äta. Ty vi höra, att några vandra oskickligt bland eder och arbeta icke, utan befatta sig med onyttiga ting. Men om sådana bjuda och förmana vi genom vår Herre Jesus Kristus, att de arbeta i stillhet och äta sitt eget bröd." "Man skall icke tro, att man får vara en dålig affärsman eller handtverkare, om man blott är en god kristen. Kristendomen är icke till för att urskulda eller dölja vår oduglighet i vår jordiska kallelse. Fastmera skall en kristen vara den bäste arbetare, den bäste köpman, den bäste konstnär och vetenskapsman."

"Kristendomen och de naturliga lefnadsförhållandena — de äro båda anvisade för hvarandra. Kristendomen är den helgande makten för de senare, och de hafva åter en uppfostrande betydelse för den förra. På skapelsens mark har återlösningen blifvit fullbordad, och det naturliga lifvets anordningar har Gud ställt i sitt rikes tjänst. Det är en Gud, som härskar på båda områdena; så skola de då ock båda samverka att föra Guds vilja mot målet för dess uppfyllelse. Vägen till detta mål är den, att det jordiska lifvet låter genomtränga sig af kristendomens ande" (Luthardt). Där det ännu icke skett, härska hedniska tänkesätt, och människan är främmande för kristendomen, som är försoningens religion, icke blott emellan Gud och människor utan ock människorna emellan. "Och en af dess skönaste blommor är historien om den kristliga barmhärtigheten, som den fört till världen, och hvarmed den vill genomtränga hela människosläktet. Hvarje kristligt hus skall därvid deltaga. Och är det fattigt på ägodelar, så skall det dock vara rikt på kärlek. Där egendomen innehafves utan självviskhet, verkar den efter sin natur inom samfundet, ömsesidigt meddelande; men på samma gång utrotas genom självförnekelsen den förvändhet i meddelandet, i hvilken man äfven i gifvandet och meddelandet endast vill njuta för egen räkning i stället för att tjäna andra. Denna självförsakande ande genom ömsesidigt meddelande af det jordiska goda skall, där den kristliga all-

mänanden härskar, omfatta allt, som kan kallas jordiskt godt. Ty intet sådant kan tänkas, som alls icke kan meddelas, utan om allt jordiskt godt gäller det, att det väl åt en sida icke kan afhändas och tillhör helt och hållet endast ägaren, så länge Gud bibehåller det åt honom, men åt en annan sida är bestämdt till meddelande och till nästans tjänst och icke uteslutande tjänar till ägarens njutning och tillfredsställelse. Endast så uppfylles i afseende på den kristnes ägande af allt slags jordiskt godt den fordran att icke samla skatter åt sig själf, hvilket är det enda medlet att göra den enskilda egendomen till allmän egendom och allmän välsignelse ("dele allt godt", Gal. 6: 6; "förgäten icke att göra godt och dela med eder", Ebr. 13: 16), och då måste själfva förlusten af det jordiska goda, de sorger och lidanden, som uppstå inom gemenskapen, blifva anledning till medkänsla och verksamt deltagande, tjäna till att låta människorna erfara välsignelsen af mänsklig barmhärtig kärlek ("gråten med dem, som gråta", Rom. 12: 15; "älska i gärning och sanning", 1 Joh. 3: 18; "Varen för den skull barmhärtige, såsom ock eder Fader är barmhärtig", Luk. 6: 36. Jfr. Matt. 25: 34 f., hvarest Kristus förklarar, att det är han själf, som kommer oss till mötes i de lidande bröderna, på det att vi på dem må visa vår kärlek till honom verksam). Men en sådan välsignelse, genom hvilken själfva bitterheten af jordens sorger blir anledning till glädjeerfarenheter, tillfaller den jordiska gemenskapen endast där den ande är allmänande, i hvilken man erkänner och besitter all egendom såsom nådegåfva. Ty då är att äga och förvalta jordiskt godt icke att för sig själf hafva öfverflöd, utan att ömsesidigt tjäna hvarandra därmed i anden af gudomlig nåd och kärlek" (Harless).

En kristen skall ock bibehålla den tanken lefvande för sitt hjärta, att det kan komma tider och omständigheter, då det verkligen gäller att efterfölja Herren i fattigdom, under det att man får kännas vid striden för och omsorgen om det dagliga brödet. Därför skall man vara beredd på möjligheten att *kunna* förlora det jordska goda, men om vi få behålla mer

eller mindre af detsamma, så är det vishet att bruka det för sitt ändamål: Guds ära, vår egen och nästans nytta.

Efter dessa allmänna grunddrag af kristendomens förhållande till så väl fattigdomen som rikedomen öfvergå vi nu att betrakta tvenne märkliga förhållanden på det social-ekonomiska området, nämligen:

V.

FEODALSYSTEMET OCH SKRÅVÄSENDET.

Mot slutet af det romerska riket belönades höfdingarna ibland germanerna med stora gods, mot villkor att de alltid skulle försvara kejsardömets enhet. Landegendomar erhöllos både på den europeiska kontinenten och i Britannien för gjorda tjänster till staten mot villkor att göra militärtjänst, när så påfordrades. Det blef ock brukligt, både i England och på kontinenten, att fattiga jordägare öfverlåto sina egendomar till någon mäktig "lord" för att sedermera mottaga dem tillbaka på ett evärdeligt kontrakt, hvarigenom de för all framtid tillförsäkrades besittningsrätten, men förlorade äganderätten. I gengäld skulle de då finna skydd hos den mäktige "lorden". De skulle utföra militärtjänst å sin herres vägnar, och så uppkom hvad som är kändt under benämningen *Feodalsystemet,* hvilket utgjorde under medeltiden i Europa den förenande länken mellan det primitiva samhället och den nyare tidens samhällsskick. *Feodalsystemet* var ett våldets foster och förskansade sig bakom landmonopolet. De framgångsfulla germanerna slogo under sig det ena romerska landet efter det andra, och då tillägnade de sig större eller mindre delar däraf för egen räkning, och den romerska befolkningen fick behålla återstoden mot erläggande af skatt. Det gods, som den frie germanen på detta sätt kom i besittning af, kallades alod och innehades med full äganderätt. Med tiden uppkom äfven ett annat slags egendomar,

som kallades *län,* emedan de ej erhöllos såsom evärdelig egendom utan endast på viss tid. Förlänaren kallades *länsherre,* och den, som mottog länet, kallades *läntagare* eller *vasall.* Vasallen måste förbinda sig att vara sin herre trogen och bistå honom både i krig och fred. Om han icke gjorde detta, förlorade han sitt län. Resultatet af detta system blef upprättandet af de olika europeiska makterna på ruinerna af det romerska kejsardömet. Det hade föregåtts af det teutoniska och det romerska samhällsskicket. Själfva ordet *Feodalism* framträder i ett köpebref första gången 884, och ordet antyder egentligen egendomsbesittning på grund af betalning eller gjorda tjänster. Teorin var den, att konungen var den absolute ägaren af landet i riket, och de förnämsta furstarna höllo sitt land på villkor att göra militärtjänst. Sedermera började både andliga och världsliga stormän följa konungarnas exempel och skaffa sig vasaller på samma sätt. Dessa furstars vasaller stodo i samma förhållande till sina öfverherrar, som dessa stodo till konungen, och så utefter hela linien.

"Snart började länen gå i arf, och därigenom uppkom en ärftlig samt mycket rik och mäktig länsadel. Stormännen af denna klass — hertigar, grefvar, biskopar — ville vara självständiga furstar inom sina områden och satte sig öfver konungens bud och landets lagar. För en oförrätt vädjade de strax till vapen, och därför rasade otaliga småkrig inom rikena. De, som ledo mest genom detta tillstånd af laglöshet, voro de fattiga fria männen. De förlorade flerstädes sin egendom, ja, i en stor del af Europa blefvo de lifegna under adeln" (Pallin). Då de mäktiga herrarne icke förmådde med slafvarnas hjälp röfva land och riken från andra folk, hittade de på att göra sitt eget folks egendom till "laga fång" för sig själfva och sina efterkommande. Hela detta system måste leda till mycken oordning. Om en "lord" eller hertig ville göra uppror emot sin laglige konung, så måste hans vasaller följa honom i upproret. Detta kunde icke leda till annat än osäkerhet och oro i landet. Att följa feodalsystemets förtryck i de olika länderna, ligger utom detta lilla

arbetes ändamål. Slutligen afskaffades detta system, och hvar och en skattade direkt till regeringen. Under feodalsystemets herravälde hade *skråväsendet* eller *gillena* sin betydelse såsom en motvikt mot feodalväldets tyranni.

Det engelska ordet "guild" eller tyska "gilde" betyder egentligen betalning och blef en benämning på de brödraskap eller handtverksföreningar (svenska: gille, skrå), som bildades för ömsesidigt skydd för de olika yrkena, enär erläggandet af en viss betalning eller skatt erfordrades för medlemskap.

Dessa organisationer uppstodo under medeltiden, ehuru en del historieforskare tro sig finna något motsvarande både ibland grekerna och romarne, men den saken lämnas åt den intresserade att utforska. Under medeltiden framträda dessa sällskap eller föreningar ibland släktingar såsom ett nödvändigt skydd mot inkräktare under det då rådande mer eller mindre laglösa samhällsskicket; de utvecklade sig småningom till allt större omfång och betydelse både på handelns och industriens område. Tider och omständigheter hade alltid sitt inflytande på dessa sällskap eller samfund. I England omtalas de redan i Inas lagar (7:e årh.) och under konung Alfreds tid. På kontinenten omtalas de redan 779. De blomstra i de af teutonerna grundlagda samhällena och äfven i Italien och Frankrike. Under det 14:e och 15:e århundradet utveckla de sig till största blomstring och inflytande. Ofta hafva dessa sällskap en mer eller mindre religiös anstrykning. Stundom voro dessa föreningar liktydiga med eller växte in i styrelsen i en s. k. "town". Handelsgillet synes vara äldre än handtverksgillet och ville därför intaga en dominerande ställning i samhället. Men ofta voro handelsmännen äfven jordägare och tillvällade sig därför såsom sådana de kommunala rättigheterna, och handtverkarne, som ofta saknade jordegendom, förnekades både politiska och nationella rättigheter. Detta hade åter den verkan, att handtverkaregillet eller yrkesföreningarna kommo i strid med handelsgillet, och de förra segrade öfver de senare mot slutet af det 14:e århundradet. Dessa sällskap voro af långt större

betydelse för sin tid än våra dagars yrkesföreningar kunna blifva. Inom dessa gillen eller yrkesföreningar rådde en broderlig ande, och de hade sin uppfostrande betydelse för alla medlemmarne. För att få arbeta i ett visst yrke var det nödvändigt, att den enskilde medlemmen passerade graderna och tog sin examen, innan han kunde blifva mästare. Vi spåra tre grader inom dessa yrkesföreningar: lärlingen, gesällen och mästaren. På detta sätt skyddades handtverket eller yrket, och en garanti var gifven, att arbetet skulle göras ordentligt. Det var en fördel både för producenter och konsumenter. Hvarje gille kom på detta sätt i besittning af ett visst monopol. De sörjde ock vanligen för sina medlemmars bästa under sjukdom och påkommande svårigheter. Dessa gillen blefvo slutligen utsatta för förföljelse af de maktägande. Både i Tyskland och på andra orter på den europeiska kontinenten samt i England riskerade den, som ingick i ett gille, att få sin näsa afskuren.

Att dessa föreningar hade under tidernas lopp kommit i besittning af många tryckande monopol och privilegier, måste erkännas, och som de voro uppväxta under medeltidens förhållanden och samhällsskick, torde man väl ock däri få spåra orsaken, att de icke kunde foga sig i den nyare tidens raska utveckling och frihetsprinciper och därför gingo under för den nya tidens frihet. Men ett annat sakförhållande måste ock påaktas. På ruinerna af feodalsystemet hade centraliserade monarkier uppväxt, och under krigen, som rasade under de 16:e och 17:e århundradena, blef mycket omgestaltadt. Henrik VIII i England konfiskerade gillenas egendom, och de gillen, som funnos i London, nödgades att lösa sin egendom med £18,700. Ångkraftens stora betydelse i den industriella världen torde dock mer än något annat förorsakat gillenas undergång. Vid den franska revolutionen försvann den sista kvarlefvan af skråväsendet i Frankrike, i England genom "The Municipal Reform Act" af 1835 och i Tyskland genom "Industrial Code" af 1869. I Kina finnas dock liknande sällskap, och det indiska kastväsendet är något dylikt.

Så går den ena mänskliga organisationen efter den andra under, och nya, efter tidens kraf bättre passande, framkomma, och i detta nydaningsarbete måste vi alla på ett eller annat sätt vara med. Men att en del vilja gå för fort och andra för sakta, är helt naturligt i denna ofullkomlighetens värld. Det är så svårt att hålla sig på medelvägen, helst då så många korsande och hvarandra motsägande röster låta höra sig så väl på folkmöten som i tidningspressen. "Icke utan grund har man betecknat dagbladen såsom *sekundvisare* på historiens ur, emedan de gifva akt på ögonblicket, arbeta för ögonblicket och åsyfta en ögonblicklig verkan. De hafva sin betydelse för nutidens karakteristik; men den, som endast genom dem vill lära känna sin tid — hvilket visserligen gäller om ett stort antal individer, som icke hafva några andra källor — han får blott en ytlig, en formell kunskap. Det gagnar föga att endast stirra på dessa sekundvisare, om man icke känner själfva den historiska timmen, i hvilken man befinner sig, och icke känner dennas väsentliga beskaffenhet, hvartill erfordras, att man betraktar uret från en högre ståndpunkt" (Martensen).

Pressen är otvifvelaktigt en makt i samhället, men den får hvarken öfver- eller underskattas. Det finnes tidningar med en god tendens och ren stil, och de hafva sin stora betydelse i att fostra och påverka den allmänna meningen för det, som är rätt och godt, men det finnes ock sådana, som äro icke blott underhaltiga till sitt innehåll och bära smak af en dålig tidsanda, utan ock påminna om hvad Riehl kallar "det litterära proletariatet", hvilket med synnerlig förkärlek endast vill underblåsa och fostra missnöjet. Vi veta, hvilken stor betydelse pressen hade, när det gällde att agitera och påverka den allmänna meningen rörande trälarnas befrielse, och vi kunna icke heller nu gärna förbigå detta ämne utan vilja i korthet vidröra:

VI.

SLAFVARNAS FRIGÖRELSE.

Om slafveriet ibland grekerna, romarne och judarne har redan blifvit taladt, och huru kristendomen med sin frigörande makt satte yxan till roten af denna ovärdiga förnedring af människonaturen, men det dröjde länge, innan de s. k. kristna nationerna lärde sig inse det ovärdiga i slafhandelns bedrifvande. Det dröjde till och med ända till den byzantinske kejsaren Basilius I:s (867—886) regering, innan slafvarnas äktenskap erhöllo kyrkans välsignelse. När anglo-saxerna inträngde i Britannien, gjordes celterna till deras slafvar, och de kristna anglo-saxerna bedrefvo handel med irländska slafvar på kontinenten. Huru sjöröfvarne tillätos bedrifva slafhandel med kristna slafvar ända till 1812 och mohammedanerna bortförde många kristna i fångenskap och slafveri, är allmänt bekant. Många kristna blefvo äfven bortförda och landsförvista af sina egna regeringar. Huru lifegenskapen uppkom, hafva vi redan påpekat, och den var ej mycket bättre än slafveriet. Mellen åren 1680—1700 bortförde England 300,000 negerslafvar från Afrika, och mellan 1700—1786 infördes af engelsmännen 610,000 slafvar till Jamaika. England, under hvars flagga denna förfärliga människohandel försiggick, hade genom ej mindre än tjugusex parlamentsakter skänkt sitt bifall till dessa rysligheter. Spanien och Portugal m. fl. länder bedrefvo ock samma snygga handel. Genom fördraget i Utrecht (1713) lofvade England att under loppet af 30 år införa 130,000 slafvar till nya världen, och det verkliga antalet blef mycket större. Flera år efter sedan vi började skrifva 1800 voro flera engelska fartyg sysselsatta med att föra stulna människor från Afrika till Amerika. Antalet påstås hafva varit omkr. 40,000 slafvar årligen, och huru omänskligt de behandlades under resan, kan knappast beskrifvas. "Numera söka boskapshandlare på grund af ekonomiska och delvis humana skäl vårda

sig långt mer om boskapen under de långa frakterna från västerns gräsmarker, än hvad slafhandlare gjorde med slafvarna på deras långa resor." Omkring hälften af negerslafvarna omkommo under resan af vanvård. Men funnos då icke kristna människor med nog mod att höja sin röst mot detta elände? Jo, de funnos här och där, men det tog tid att agitera, innan nationerna vaknade upp öfver eländet. I England bildades 1787 en förening för att undertrycka och upphäfva slafveriet. Denna förening räknade bland sina medlemmar Thomas Clarkson och Granville Sharp. Den mest aktive ledaren i parlamentet var William Wilberforce, och Zachary Macaulay var en varm vän för slafvarnas frigörelse. Slutligen lyckades Wilberforce, understödd af Pitt, att 1792 få ett förslag antaget, som slutligen skulle omintetgöra slafhandeln. I detta sammanhang torde det vara af stort intresse att veta, att det var en svensk, som torde hafva gjort mera än någon annan enskild person för förverkligandet af slafveriets upphäfvande. Hans namn är Karl Bernhard Wadström, och han föddes den 19 april 1746 i Stockholm. Han var son af assessorn i Svea hofrätt, Karl Nikolaus Wadström, och Maria Helena Blomberg, den senare dotter af en gammal karolin, löjtnant H. Blomberg, en af Karl XII:s lifdrabanter. K. B. Wadström studerade i bergskollegium och blef den berömde Sven Rinmans medhjälpare. Han företog på regeringens uppdrag många resor och lyckades hemföra flera skickliga vapensmeder, och Eskilstunas berömda fabriker hafva till stor del W. att tacka för hvad de nu äro. 1782 utnämndes W. till öfverdirektör vid svenska kontrollverket, från hvilken befattning han på begäran erhöll afsked 1790. Bäst är han känd under namnet "den ryktbare svenske nationalekonomen, den kristne filantropen och slafbefriaren Karl Bernhard Wadström". Han slutade sin verksamma lefnad i Paris. Vi anföra nu ur "Frideborg" för 1900, utgifven af pastor B. Wadström i Stockholm, ur den minnesteckning, som där finnes, och ur hvilken de ofvan anförda data äro hämtade: "År 1787 erhöll Wadström af konung Gustaf

III uppdrag att begifva sig till Afrikas västkust för att uppsöka en lämplig ort för anläggande af svenska kolonier därstädes. På denna resa åtföljdes W. af den berömde naturforskaren, professor A. Sparrman, samt d. v. löjtnanten, sedermera öfverstelöjtnanten R. N. Arrhenius.

Under denna resa i Afrika fick W. ännu djupare intryck af *slafhandelns* förfärliga grymheter och *dess oförenlighet med kristendomens bud,* än dem han redan förut erfarit. Ty förr än i något annat land hade man i Sverige börjat ifra mot slafveriets förbannelse. Redan 1779 hade i Norrköping bildats ett samfund, som till sitt mål satte slafveriets utrotande; dess verksammaste ledare var Wadström. Detta samfund grundades alltså nio år tidigare, än Wilberforce, Pitt och Fox i engelska parlamentet höjde sina röster i denna sak, 'en af mänskligheteus lifsfrågor'.

Slafhandeln hade under århundraden idkats af engelsmän, fransmän, spanjorer, portugiser, och äfven af holländare. Lyckligtvis har aldrig någon svensk *bevisligen* deltagit däruti.* Engelsmännen använde under ett år (1786) därtill 130 fartyg, som från Afrika till britiska kolonierna bortförde 42,000 slafvar — allenast på ett enda år. Slafhandlare tillätos att sitta i engelsk jury, hvilket var förmenadt vissa andra medborgare, såsom värdshusvärdar, bryggare, hotellägare, *slaktare* m. fl. — andra exempel att förtiga.

Såsom sagdt blef W. under sin afrikanska resa allt fastare

* Detta torde vara för mycket sagdt. I Nya Sveriges historia af Acrelius, öfversatt till engelska af W. M. Reynolds, finna vi omnämnd en slafhandel af säreget slag. På sidan 284 omtalas huru en del af jorden, tillhörande svenska församlingen i Christina (nuvarande Wilmington, Del.), såldes: "The matter was thus decided: that fifty acres of the land should be sold for £40, which, instead of being put out at interest, was immediately employed for the purchase of a negress as a part of the inventory at the parsonage." På sidan 287 heter det om samma sak: "From the proceeds of the one sale, a negress was purchased for the inventory of the parsonage, and so belonged to the congregation." Detta skedde omkring 1723, men hvarken biskop Svedberg eller pastor Samuel Hesselius hade någon del i denna transaktion, utan församlingens styrelse hade styrt om detta möjligen före pastor Hesselius' ankomst. 1733 och möjligen senare var denna slafvinna fortfarande församlingens egendom, men det heter nu om henne: "The negress, who had been purchased, was also hired out, and as she grew older, she also grew worse" (sid. 289). Men svenskarne hörde nog till undantaget, när det gällde dylika köp.—Författarens anmärkning.

besluten att ägna sin återstående lefnad åt striden mot negerslafveriet. För att bevisa negrernas anlag för bildning, hvars möjlighet slafveriförsvararne förnekade, friköpte W. en tillfångatagen neger, Panah, son till konungen af Mezurado, hvilken yngling han själf uppfostrade, och som efter föregången kristendomsundervisning blef döpt i London 1789. — Denne Peter Panah, en ovanligt rikt begåfvad och varmt kristlig ung man, brann af hänförelse att få förkunna Kristus och kristendomen i sin faders rike. Men — "Herrens tankar äro ofta icke våra tankar". Den unge negerprinsen dog redan inom få år i kopporna. Det mål, dit W. sträfvade, skymdes af nästan oöfverstigliga hinder, som dock icke nedslogo W:s mod. När han återkom från sin sista resa, stannade han i London, där han snart blef en lika aktad som insiktsfull rådgifvare i alla frågor, som rörde Afrika. — Någon tid efter sin ankomst dit utgaf han tvenne arbeten, som, hvartdera på sitt sätt, väckte stor uppmärksamhet.

Det ena, det senare, var "Essay on Colonization" (London, 1794), som utgafs med anledning af grundandet af tvenne svensk-engelska nybyggen för friköpta slafvar, *Sierra Leone* och *Bulama*, på Afrikas västra kust. Dessa kolonier, anlagda efter W:s plan och under ledning af hans vänner, svenskarne Adam Afzelius och K. Fr. Nordensköld, hade mycket stor framgång och bestyrkte W:s tro på negrernas bildningsmöjlighet. Dessa samhällen blefvo i många stycken exempel för andra. Där funnos ordentliga domstolar med jury, ordningsmän, skolor och kyrkor. Efter någon tid kunde flere negrer ordineras till präster, af hvilka särskildt fem voro mycket högt aktade. Dryckenskap och svordom voro ytterst sällsynta, och söndagen helighölls af alla. Tre hundra negerbarn undervisades i skolor, ordentliga gator funnos, och en liten trädgård var anlagd vid hvarje hus o. s. v. — Men dessa blomstrande kolonier förstördes i grund, på en enda dag, genom ett bombardement af franska örlogsskepp.

Den andra af W:s böcker, "Observations on the Slave Trade" ("Iakttagelser rörande slafhandeln"), London 1791,

väckte ett oerhördt uppseende i England och öfver hela den civiliserade världen. Emedan man just vid denna tid begynt att i parlamentet debattera frågan om slafhandelns utrotande, fäste dessa W:s skrifter den engelska regeringens uppmärksamhet vid honom. Han blef först tillkallad inför "British Privy Council" (konungens hemliga råd). Sedan fick han flera gånger i engelska underhuset (som därvid "förvandlade sig till kommitté", ty eljest fick ej en utländing tala där) meddela råd och upplysningar i denna viktiga fråga. Och när Wilberforce slutligen, efter åratal af hårdt motstånd, hade vunnit sin stora seger, slafvarnas befrielse i alla engelska länder, erkände han offentligt, att han, näst Gud, hade Wadströms bistånd att tacka för denna härliga seger.

År 1795 öfverflyttade W. till Frankrike för att fullfölja sin ärofulla mission och äfven där arbeta för slafhandelns afskaffande. För detta ändamål afgaf han redan samma år sin, till lagstiftande kåren och verkställande direktorium ställda, berömda "Adress" till det franska folket, i hvilken han på det varmaste uppmanar Frankrike att göra gemensam sak med England i att förekomma den nesliga människohandeln. Därjämte bidrog han kraftigt till återupplifvandet af ett i Frankrike redan befintligt, men afdomnadt sällskap "Negrernas vänner", för hvilket han flera gånger var ordförande. Såsom ett tecken till Frankrikes tacksamma erkännande af W:s arbete gaf Direktorium honom utan ansökan fransk medborgarerätt — en heder, som nyss förut hade bevisats några få så framstående utländingar som Schiller och Klopstock.

Ett annat bevis på erkännande fick W. mottaga från den efter några år återupprättade kolonien Sierra Leone, hvars myndigheter sände W. ett hedersdiplom, i hvilket bl. a. förekommo dessa ord: "Vi äga hvarken adelskap eller ordnar att lämna till den, hvilkens förtjänster om vårt samhälle vi skatta bland de största välgärningar vi fått mottaga. Men vi bedja att i våra urkunder få företrädesvis benämna eder såsom *Filonegros* (negervännen). Vi bedja ock, att Ni ville till er familj framföra vår anhållan, att alltid den äldste so-

nen inom hvarje gren af densamma måtte bära detta samma namn såsom en åminnelse af Er och af vår önskan att ära edert minne."

Wadström öfverväldigades af ett gammalt bröstlidande och afled den 5 april 1799.

"Hans begrafning firades i största enkelhet. Hans kista, utan alla blommor, var endast prydd med ett stort kors af cypresser såsom en sinnebild af hans kristna tro. Men republikens bäste och ädlaste män följde honom mangrant till grafven."

En engelsk minnestecknare yttrar om honom bland annat: "Öppen, liflig och fördragsam förenade W. med dessa egenskaper en sällsynt vänfasthet och en böjelse att hjälpa, som ofta hänförde honom öfver gränsen af eget självbestånd. Han ägde många uppriktiga vänner, men hade icke varit den han var, om han varit utan fiender. Hans lefnad utgjorde till stor del en strid för mänskligheten mot elakheten, vinningslystnaden och förtrycket. . . . När W. hade omfattat ett ädelt och nyttigt ändamål, kunde ingen möda, ingen försmädelse, ingen uppoffring tillbakahålla hans nit. Han hade pröfvats i många motgångar, mycket förtal, ja, i många lifsfaror; men i dem alla bibehöll han det lugna mod, som är en frukt af oskrymtad gudsfruktan och en på lefvande öfvertygelse grundad förtröstan . . ."

Nicander och Bernhard von Beskow hafva ristat minnesrunor öfver den ädle människovännen, hvars stoft hvilar i en främmande jord, obemärkt och obesökt af mängden. "Men om en dag upplysningen och friheten sprida sina strålar öfver Afrikas stränder, skola dess söner icke glömma den ädle och trogne skyddsvän, som offrade sitt lif i striden för deras befrielse."

I England fortgick striden mot slafveriet af sådana framsynta män som Fox, Granville, Howick m. fl., och dess slutliga upphäfvande daterar sig från den 25 mars 1807. Engelska skepp fortsatte dock många år att föra slafvar under de spanska och portugisiska flaggorna. Genom flera makters

samarbete 1841, 1842 samt framdeles blef det dock svårare för slafhandlarne att bedrifva sitt nesliga yrke. Frankrike befriade negrerna i sina kolonier 1848, och de flesta sydamerikanska republiker följde det i spåren. De holländska slafvarna befriades 1863, men i Brasilien upphäfdes icke slafveriet förrän 1888. I Förenta Staterna upphörde icke slafveriet fullständigt förrän under det inbördes kriget, och president Lincoln skall alltid bära hedern af att hafva undertecknat beslutet om slafvarnas befrielse. År 1800 funnos i Förenta Staterna 893,041 slafvar, och 1860 voro de 3,953,760. Priset på en slaf var 600 dollar omkring 1840-talet. Huru stort inflytande Harriet Beecher Stowe utöfvade med sin bok "Uncle Tom's Cabin" till förmån för slafvarnas befrielse i sydstaterna, är ju allmänt bekant. Att befria negerslafvarna och låta bönderna träla under de rika godsägarne i Europa kunde ju icke rimma sig, och därför upphäfdes lifegenskapen så småningom, men ingen må tro, att allt slafveri har försvunnit ur världen. Det bedrifves ännu på många håll, och om det än mångenstädes har måst byta om färg och form, så torde saken själf ändock icke hafva upphört. Kampen mellan höga och låga, rika och fattiga fortgår än i dag.

Att det är något onaturligt, då större delen af jorden i ett land tillhör några få, kan icke förnekas. I England t. ex. innehafva omkring 1,200 personer i medeltal 16,200 acres hvar, 6,200 personer innehafva i medeltal 3,150 acres hvar, och 50,770 personer räkna omkring 380 acres på hvarje person, 261,831 personer äga omkring 70 acres hvar, 70 procent af alla, som hafva någon jord, äga mindre än en acre, då däremot 600 personer äga mer än en femtedel af all jord i England. Man har beräknat, att omkring hvar hundrade person är landägare. Nära halfva Irlands jord är delad i små egendomar under 15 acres hvar, och dessa skötas till stor del af arrendatorer, men ägas af engelska "lorder".

En annan oegentlighet förefinnes i ett land, då fabrikerna och alla transportmedel komma i händerna på några få. En bild från Amerika torde här vara belysande. Vi taga oss fri-

heten att här låna några siffror ur den i många fall förtjänstfulla boken, "Ett Hundra År", som utgafs 1892 af "The Engberg-Holmberg Publishing Co., Chicago, Ill." I Förenta Staterna lefva och verka 31,100 millionärer. Af dessa bo ej mindre än 1,000 i staden New York. 70 personer i landet råda öfver tillsammans $2,900,000,000, och 31,100 personer äro herrar öfver 85 procent af all egendom i landet. 100 amerikanare besitta tillsammans $3,500,000,000. Fyra personer i Förenta Staterna behärska alla större kommunikations- och transportleder. Nu torde möjligen någon ändring skett på grund af dödsfall sedan den tiden, då dessa beräkningar gjordes. Nationalegendomen uppskattades 1890 till $61,500,000,000. Huru stor andel har arbetet fått af de stora inkomsterna? Det beräknas, att arbetarne 1860 fingo 43½ procent och 1890 endast 17 procent.

Enligt Förenta Staternas census var handtverkarens medelaflöning år 1890 $1.02, åkerbrukarens 82 cent och grufarbetarens 71 cent per dag. 5,000,000 människor äro sysslolösa, emedan ingenting finnes för dem att göra. (Något bättre torde det dock vara nu än för tio år sedan.) 10,000 barn dö årligen af svält och vanvård. 77,000 barn äro utan hem och värnlösa. New York och Brooklyn hade för tio år sedan omkring 2,000,000 invånare. (Nu är antalet myket större.) Af dessa 2,000,000 hade ej mer än omkring 13,000 egna hem. Ej underligt, om mången börjar frukta för penningeadelns makt.

I Turkiet betraktas all jorden såsom tillhörande monarken, och en tiondedel af skörden betalas som skatt. Ibland är en del af jorden öfverlämnad åt arbetaren och belagd med skatt. På andra ställen, såsom i England, är all jord i några få personers ägo, och de utarrendera den mot en viss summa af arbete. Ibland äges en större eller mindre del däraf af stora godsägare, såsom i Ryssland, Tyskland och Frankrike. Detta må nu få tjäna som en liten öfverblick i denna fråga. Vi vilja nu taga i betraktande

VII.

NÅGRA AF DEN NYARE TIDENS SOCIAL-EKONOMISKA FRÅGOR.

Vi kunna bäst fatta och förstå den närvarande tidens sociala frågor, om vi betrakta dem såsom framkomna ur det förflutna, och om vi kunna kasta något ljus öfver framtidens sociala förhållanden, kan det endast ske genom att noga studera det förflutna och det närvarande. Statsekonomen måste samla och analysera fakta och undersöka nutidens mäktiga rörelsekrafter, hvilka de än må vara, för att därigenom kunna arbeta på en lycklig lösning af samhällsfrågorna. Studiet af geologien, geografien, statistiken och historien erbjuder visserligen någon hjälp åt den, som vill utreda den social-ekonomiska frågan, men etiken, eller som den vanligen kallas sedelären, måste dock få vara statsekonomens dominerande bundsförvant, ty om sedeläran eller moralen släppes ur sikte, råkar man in på farliga afvägar.

De tre stora faktorerna vid all produktion äro:

LAND, ARBETE, OCH KAPITAL.

Resultatet af landets produktion för jordägaren blir den andel, som han erhåller vare sig i form af arrende eller behållningen för sålda produkter, samt hvad han för egen del förtär af det, som frambringas på hans egendom. Kapitalets andel blir vinsten, och arbetets andel kallas lön eller den betalning, som af arbetaren uppbäres för ett visst utfördt arbete.

Att undersöka och ordna dessa faktorer på ett sådant sätt, att den enskildes välfärd hålles i sikte, men att det helas rätt icke lider därvid, är vår tids statsekonomers stora uppgift. Enligt professor Marshalls "Principles of Economics" är den politiska ekonomien "ett studium af människans handlingar i det vanliga affärslifvet, en undersökning, huru hon får sin inkomst, och huru hon använder den." Namnet daterar sig

från 1615, då det började användas af Montchrétien de Vatteville i hans "Traité de l'Economie Politique." Men ekonomiska förhållanden äro lika gamla som människosläktet, ehuru de ej blefvo föremål för någon självständig vetenskaplig behandling före Adam Smith och hans föregångare i Frankrike i 18:de århundradet. Men redan före denna tid hade dock vissa national-ekonomiska frågor blifvit mycket uppmärksammade, hvadan man måste tala om forntidens, medeltidens och den nyare tidens politiska ekonomi.

Blicka vi in i den gamla världens nationella och politiska lifsfrågor rörande detta lekamliga lifvets goda, så påträffa vi ibland de gamla grekerna sådana ledande personligheter som Plato, hvilken i så väl ekonomiska som andra frågor är idealismens representant; Aristoteles däremot är realismens förespråkare. De behandla frågor rörande det mänskliga samhällets barndom, arbetets fördelning, penningens ändamål, slafveriet, hvilket de ansågo helt naturligt, egendom och kommunism, politiska förhållanden och revolutioner förorsakade af ekonomiska omständigheter samt befolkningsfrågan m. fl. samhällsfrågor.

Den romerska politiska ekonomien gick mera ut på att gifva laglig form åt det då härskande tänkesättet rörande egendomsbesittning. Under medeltiden var det icke synnerligt mycken diskussion på vanligt vetenskapligt sätt rörande ekonomiska frågor, men här framträdde likväl en makt, som djupt ingrep i samhällets ekonomiska frågor. Kristendomens inflytande förmärkes med afseende på tänkesättet rörande de fattiga och förtryckta. Resultatet af detta inflytande, hvad slafveriet beträffar, måste blifva ett mildare behandlingssätt och slafveriets slutliga upphörande. Kvinnans ställning upphöjdes och hela familjelifvet förädlades genom kristendomens makt. Vården om de fattiga framträdde såsom en plikt för samhället. Den gamla åsikten rörande egendomsbesittning förmildrades, och den halft barbariska feodalvärlden fick lära sig ett högre och ädlare lif på det politiskt-ekonomiska området och äfven i andra hänseenden. Rättfärdig-

heten och barmhärtigheten fingo rum, och lyxen och öfverdådigheten måste hållas tillbaka, då däremot fattigdomen och undergifvenheten upphöjdes. En del gingo så långt, att de förordade kommunismen. Men medeltiden var och förblef en tid full af kamp och strid, då något nytt sökte tränga sig fram och tränga sig igenom samhällslifvet. Kristendomens väsende måste träda i opposition gentemot den ofta råa och krigiska egoism, som ännu mångenstädes var förhärskande i de feodala samhällena, likaväl som mot den hårda ekonomiska åskådning, som var inkorporerad i den romerska lagen.

Feodalsystemet, som hade utgjort liksom en förmedlande länk i det medeltida Europa mellan det primitiva samhället och den nyare tidens samhällsskick, framkallade centraliserade monarkier på ruinerna af det sönderfallna romerska kejsardömet. Denna stora politiska förändring medförde betydelsefulla förändringar på många områden. Kyrkan förlorade mycket af sin världsliga makt och måste härvidlag eftertänka, att Kristi rike, fastän det är i världen, icke är af denna världen. Den gamla feodaladeln förvandlades till hofherrar. I stället för den feodala milisen bildades stående arméer under regeringen och erhöll sin betalning från densamma. Men för att kunna aflöna en stående armé blef det nödigt att se sig om efter medel därtill, och medlet blef penningen. Kolonialsystemet, som står i sammanhang med upptäckten af Amerika och sjövägen till Indien, framkallade en stor handelsrörelse och industriens hastiga tillväxt samt bankväsendets utveckling, och allt detta togs i de maktägande staternas tjänst. Nu måste synnerlig uppmärksamhet riktas på handelsbalansen, och det blef statsmännens uppgift att tillse, att landet kom i besittning af en nödig kvantitet af den dyrbara metallen, hvaraf penningen förfärdigades, den måtte sedan vara silfver eller guld. Nu blef det ock en ekonomisk teori att fastställa ett högt värde på dessa metaller. Handelssystemet blef nu ett stående uttryck för denna politik. Detta system framväxte ur den

tidens behof och omständighter. Dess praktiska utförbarhet kan räknas från Cromwells och Colberts tid. Ett nytt ekonomiskt tänkesätt framträder i England och Frankrike, och dess lösen blef: *frihet,* hvilket tänkesätt framväxte ur den tidens sociala och politiska evolution. Denna rörelses förnämsta representant i England blef Adam Smith, men hans föregångare Locke, Joshua Child, William Petty och Dudley Nord hade sträfvat med mer eller mindre framgång åt samma håll. I Frankrike var den s. k. Physiokratiska skolan, hvilken ansåg jordbruket såsom den förnämsta källan till nationellt välstånd, ledd af Quesnay, och Turgot hade utgifvit en liten bok: "Réflexions sur la Formation et la Distribution des Richesses", hvilken kan anses som det första vetenkapliga arbete rörande politisk ekonomi. Adam Smiths "Wealth of Nations" blef dock det första grundliga arbete, som afhandlade denna fråga, och det af en man, som var i besittning af både historisk och filosofisk kunskap. Själf definierar han sin framställning såsom den *"naturliga frihetens system"*. Gentemot föråldrade lagar och författningar förfäktar han frihet, och gentemot allt hvad han anser artificiellt, yrkar han på det naturliga, och däri följer han Rousseau. Hans politiska system har haft stort inflytande på den europeiska kontinenten, och J. B. Say i Frankrike och Rau och Herman i Tyskland följa honom mer eller mindre troget. Men han har ock haft starka motståndare, hvilka anse, att han är allt för abstrakt och individualistisk, och att själfviskheten får för mycket att säga. Själf var han visserligen en historiker, men hans skolas anhängare beskylldes för att icke lägga nog vikt vid den historiska utvecklingen. Med ett ord: de äro likgiltiga för det historiska, då däremot den politiska ekonomi, som är förhärskande på det europeiska fastlandet, beskrifves såsom historisk och uppbäres af Roscher och Adolf Wagner och delvis af Schäffle, hvilken senare dock säges vara mer än historiker, ty han tillsammans med Herbert Spencer förfäktar evolutionens principer. Ämnet befinner sig för närvarande på ett sta-

dium, där det kan sägas vara otillfredsställande, och de största ekonomer och statsmän hafva här tillfälle att ådagalägga allt sitt skarpsinne.

Det komparativa studiet af historien kastar nytt ljus öfver de ekonomiska frågorna och huru man bör söka dess lyckliga lösning. Den omständigheten att förhållandena i samhället förändrats sedan Adam Smiths dagar, förklarar, hvarför hans teorier nu icke äro tillfredsställande. Evolution, protektion och industriell revolution ingripa djupt i våra dagars ekonomiska frågor. Individualismen har fått gifva vika för det organiserade arbetet, och maskinen, denna häfstång i det mänskliga arbetet både på industriens och handelns område, regerar mäktigt i fabrikerna och på alla kommunikationsområden. Samtidigt med Adam Smiths stora verk "The Wealth of Nations" visade sig ångkraftens uppfinning genom Watt. Förändringarna på den industriella teknikens område sedan Adam Smiths dagar äro mycket större, än de voro under hela tiden mellan Aristoteles och Adam Smith. Den demokratiska tendensen, som äfven började framträda vid samma tid såväl i den amerikanska frihetsförklaringen som i den franska revolutionen, förer det sociala tänkesättet framåt. Den nyare tidens förhållanden hafva dock frambragt oerhörda framsteg och utvecklingar rörande handeln och utbyte af varor de olika länderna emellan, och för att värdera och underlätta detta utbyte har penningen såsom medium framkommit. Ett utbyte af varor kan ju visserligen ske utan penningars användande, men i den stora skala, som det nu sker, skulle det vara omöjligt att bedrifva detta varuutbyte dem förutan.

VIII.

PÄNNINGEN SÅSOM VÄRDEMÄTARE.

Enligt vetenskapen "är penningen en vara som hvarje annan och har som andra sitt produktionsvärde, endast med den skillnaden, att denna vara utvalts som det bekvämaste bytesmedlet för att bestämma föremålens pris och bevara dettas stabilitet samt för att betala med." Men för att bestämma penningens värde har det befunnits bäst att använda de ädla metallerna såsom värdemätare, dessa må sedan myntas eller förvaras i statens skattkammare omyntade. Där guldet utgör den enda lagliga myntfoten, blir silfverpenningen endast mynttecken, men där bimetallismen är rådande, är metallvärdet lika i samma slags mynt, det må sedan vara af guld eller silfver. Värdet bestämmes genom att medelst lag fastställa en viss vikt och finhet i en viss penning. I det 16:de århundradet var silfret laglig myntfot, men sedan de stora guldfälten blifvit upptäckta och bearbetade, har guldmyntfoten blifvit den öfvervägande härskande i världen. De länder, som sakna guld, måste förskaffa sig sådant genom utbyte af varor för detsamma. Metallens värde kommer naturligtvis att stiga eller falla, alltefter som tillgång och efterfrågan på densamma förefinnes. Vid allmänna prisstegringar faller penningevärdet, så att hvad som förr kunnat köpas för en dollar kostar nu två eller tre dollars.

J. S. Mill fastställer tre värdelagar: Den första beroende på den begränsade tillgången af en sak, såsom t. ex. ett begränsadt antal målningar af berömda aflidna artister; den andra beroende på förökning i värde på grund af motsvarande förökadt arbete, såsom t. ex. rikare skörd på ett begränsadt jordområde; den tredje beroende på tillfälliga omständigheter utan afseende på produktionskostnadens stigande eller fallande. Ricardos allt för abstrakta lära, att värdet helt enkelt beror på den kvalitet af arbete, som utföres,

tager icke hänsyn till intresse, vinst, risk, olika löneförhållanden, m. m. Här är ej platsen att ingå i någon djupare undersökning rörande pennigens värde och betydelse i handeln, ej heller undersökning af enkel eller dubbel myntfot. Mycket har skrifvits och diskuterats angående penningen, och frågan kan ingalunda anses vara utredd i alla afseenden. Men penningen är nog icke endast tjänare, utan han kan ock spela herre och tyrann under vissa omständigheter.

Vi kunna därför tala om:

IX.

PENNINGENS HERRAVÄLDE.

Vi måste anse det grundadt i rättfärdigheten och i det allmänna bästas intresse, att kapitalet, att penningens herravälde (plutokratien) inskränkes, eller att, såsom Luther redan uttryckte det, man lägge Fuggerna och sådana sällskap ett betsel i munnen; att man sätter en gräns för aktiesvindeln och ockerräntan, och att en räntefot bestämmes. Från gamla tider har ocker varit betraktadt såsom okristligt, hvilket bekräftas icke blott af påfven utan äfven af Luther. I nyare stater däremot, hvarest konkurrensen åtnjuter obegränsad frihet, hafva alla ockerlagar blifvit upphäfda och räntefoten frigifven. Men visserligen måste man anse det för en motsägelse, att staten upphäfver ockerlagarna och icke destomindre åtager sig att framtvinga uppfyllelsen af ingångna skuldförbindelser, gör sig till ockrarens bödel genom att indrifva hans fordringar. R. Meyer gör i anledning häraf den anmärkningen, att staten kunde göra liberalismen den koncessionen att förklara: "tag så många procent, som du kan få; men jag indrifver med mina maktmedel icke mer än fyra eller fem procent åt dig." (Martensen).

Den ryske grefven Leo Tolstoy betraktar penningen egent-

ligen som en förtryckare. Han säger bland annat: "Penningarnas förnämsta betydelse ligger icke i att de tjäna som bytesmedel, utan i att de tjäna som medel för våldet." Vidare säger han: "Denna sällsamma företeelse, rikedomarnas ojämna fördelning, den stora massans brist på jord och kapital och den ena människans förtryck af den andra, alltsammans beror af penningarna och att det endast är förmedelst dessa, som vissa människor draga fördel af andras arbete, det vill säga förtrycka dem. — — — — En människa, som har pengar, kan köpa upp allt befintligt bröd och tvinga en annan att svälta, så att hon för att få bröd måste bli den andres fullständiga slaf."

På tal om huru tryckande penningeskatten mångenstädes är, anför han en rysk statsmans drastiska uttryck: "Man måste raka bonden så ofta, att skägget aldrig hinner växa igen." Meningen är naturligtvis, att skatter så ofta skola utpressas af den lifegne bonden, att han aldrig skall hinna blifva oberoende. Detta är en bild från det 18:de århundradets Ryssland. Men en bild från senare delen af det 19:de århundradets Ryssland gifver Tolstoy i följande ord: "Vi nu lefvande ha här i Ryssland varit med om tvenne öfvergångar från den ena formen till den andra. (Han menar af förtryck). Då de lifegne gjordes fria och en stor del af jorden öfverlämnades åt godsägarne, fruktade dessa, att det skulle vara slut med deras makt öfver slafvarne. Men erfarenheten visade, att de endast behöfde släppa den gamla bojan ur sin hand och i stället fatta en annan — jordägareväldet. Bonden hade icke säd nog att lifnära sig, men godsägaren hade både jord och sädesförråd, och därför förblef bonden samma slaf som förut. Den följande öfvergången var, då regeringen genom sina pålagor ytterst hårdt skrufvade till skatteskrufven, och flertalet arbetare måste sälja sig till slafvar åt godsägarne och i fabrikerna. Och den nya formen af slafveri tryckte folket ännu svårare, så att nio tiondelar af de ryska arbetarne arbetade hos godsägarne och fabrikanterna endast därför, att de nödgades därtill af statens

fordran på skatt och jordutskylder." Detta må vara nog för att teckna penningens mörka sida, och fastän man må hafva delade meningar angående ett och annat i Tolstoys beskrifning på penningen, så nog medgifves, att han tecknat en sida af densamma, och den sidan är icke ljus. Men det är med penningen som med mycket annat: han kan blifva herre och tyrann, men kan och bör vara tjänare. Det ena som det andra beror på innehafvaren. Människan kan blifva en slaf under penningen, men hon kan ock blifva dess herre. Den, som har mammon till sin gud, är slaf under densamma, men den, som släpper ut junker dollar för att göra rätt och godt, han är herre öfver densamma. Där det tänkesättet utbredt sig, som framställer den jordiska mammon och den jordiska njutningen såsom det högsta goda, där är det tid på att tillropa dem Pauli varning: "De, som vilja blifva rika, falla i frestelse och snara och i många dåraktiga och skadliga begärelser, hvilka sänka människorna i fördärf och förtappelse" (1 Tim. 6: 9). "De vilja endast inandas jordens och timlighetens luft, som är kryddad med kulturens blomsterdoft, men evighetens luft är dem för stark."

För att lösa samhällets sociala spörsmål hafva under tidernas lopp framkommit tvenne motsatta ytterligheter, nämligen:

X.

DEN ENSIDIGA INDIVIDUALISMEN OCH DEN ENSIDIGA SOCIALISMEN.

Hvad individualismen angår, framträder den i det för öfrigt mycket förtjänstfulla arbetet: "Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations" af Adam Smith, hvilken, "i motsats till det i hans tid gällande systemet, då staten tillvällade sig ett allt för stort förmynder-

skap, då korporations- och skråväsendet var härskande med förtryckande privilegier och monopoler, som hämmade den fria utvecklingen, fordrar den fria konkurrensen på alla områden." Ingen statsman bör, enligt hans åsikt, gifva privatpersoner anvisning, huru de böra använda sina kapitaler, utan "staten har endast att lösa de gamla band, som hafva varit tryckande för den individuella friheten och förhindrat lif och rörelse." Hans naturliga frihetssystem framträder, då han påstår, "att hvar och en enskild bäst vet att sköta sina angelägenheter; och att den enskildes ekonomiska verksamhet, ehuru den har sin rot i egennyttan, i tanken på egen vinning, icke desto mindre måste leda till det, som mest tjänar det allmänna bästa. I det att hvar och en arbetar för sig själf, arbetar han för det hela." Slutresultatet af en dylik åskådning måste ju blifva, att det allmänna bästa är en frukt af allas egoism. Den kristliga åskådningen af det jordiska goda tränges åt sidan, och den materialistiska egennyttan blir den förhärskande principen. För att uppnå målet, den största möjliga kvantitet af det jordiska goda, hänvisar han till arbetets delning och den fria konkurrensen. Men med arbete menar han egentligen endast det fysiska arbetet såsom varande för honom det enda produktiva. Arbetet uppfattas blott såsom det naturnödvändiga medlet för att vinna rikedom och njutning, men ej såsom en människan förelagd plikt, hvilken hon bör utföra med glädje och tillfredsställelse. Arbetets värdighet sättes således åt sidan. Arbetaren kommer således att betraktas helt enkelt som ett verktyg, och när detta verktyg är utslitet, kastas det åt sidan för att ersättas med nya. Men eftersom samhället alltid är i behof af arbetare, böra de aflönas så, att deras släkte icke dör ut utan fortplantas. Detta är ju ock en omtanke, uppväxt på egoismens grundval!

Adam Smith är visserligen icke den förste att inse betydelsen af arbetets fördelning, ty redan Plato påpekade det och Adam Ferguson talar därom i sin "History of Civil Society", men när Smith vill visa prof på nyttan af sin

teori, huru en arbetare genom att uteslutande ägna sig åt ett visst göromål må kunna uppnå största möjliga färdighet, förer han oss in i en knappnålsfabrik, och där få vi se, att nålmakarehandtverket består i omkring 18 särskilda arbeten, af hvilka hvart och ett i en del fabriker förrättas af olika händer, i andra åter förrättas två eller tre olika slag af samma person. 10 personer kunde således, säger han, förfärdiga 12 skålpund knappnålar på en dag, och då ett skålpund innehåller 4,000 nålar, förfärdigade de således 48,000 knappnålar på en dag. Men om de hade alla arbetat hvar för sig, kunde de icke förfärdigat hvar sina 20 stycken, kanske icke en. Men härvidlag uppstår ju ock den betänkligheten, att det måste vara en förfärlig enformighet att i hela sitt lif sitta och göra knappnålshufvuden. Arbetet måste på så sätt blifva andelöst och glädjefattigt. Ett annat exempel på arbetets fördelning är en trebladig fick-knif, som måste genomgå mer än ett hundra olika processer, innan den är färdig.

Sedan maskinen kom, har förfärdigandet af nålar m. m. mångdubblats. När maskinen kom in i väffabriken, blefvo många utan arbte, och de, som då endast lärt ett enda yrke, hade svårt att få något arbete. Så går det än i dag. Genom den myckna ostadighet, som förekommer i fabriksvärlden, är det mången gång svårt för en del arbetare att få sådan sysselsättning, som de kunna, och att alltid nödgas lära något nytt, har ju ock sina stora olägenhter. Genom maskinen har mycket arbete förlorat sin friskhet, och människan blifvit insatt såsom ett stycke maskin af kött och blod emellan de andra styckena af järn och stål. Här är ett jäktande på alla områden, där den ene springer förbi den andre, och icke nog med det, utan i farten trampar ner sin konkurrent, och när den fria konkurrensen icke är inskränkt genom någon högre hänsyn, utan endast har som mål jordisk vinning, då är det "den starkes rätt, som göres gällande, en indirekt näfrätt, ett allas krig emot alla; såsom vi se det i djurvärlden, där den fria konkurrensen till allt lifvets goda

finnes i vidsträcktare mått, och den svagare skapelsen ständigt undertryckes af den starkare." Aldrig kan en fattig handlande konkurrera med en kapitalist, en fattig jordägare med en rik sådan, utan detta blir helt enkelt att i frihetens namn låta den fysiska kraften härska, och den starkare rycker till sig segern. "Det är en ohållbar föreställning, att man genom att följa den blotta naturdriften skall kunna frambringa ett rättfärdighetens tillstånd, alldenstund rättfärdigheten tillhör en helt annan värld och måste komma från en helt annan sida än naturens och den blott naturliga människan." Ingen, som är bekant med det fria konkurrenssystemet, skall förneka, att det bringat fram många krafter och satt det mänskliga snillet i rörelse, men att det, på samma gång det upphäft alla gamla monopoler och därmed förenade olägenheter, skapat ett nytt monopol, kapitalets, under hvars tryck otaligt många människor hålla på att duka under, och deras ställning är nära nog träldom. Här kunna vi tala om:

XI.

KAPITAL OCH SPEKULATION.

Hvad är kapital? Martensens svar lyder sålunda: "Kapital är icke detsamma som en förmögenhet eller en rikedom, som användes dels för att bestrida nödiga utgifter, dels för att skaffa sig njutningar, och dels blott skrinlägges såsom ett förråd. Däremot är kapitalet den *produktiva* förmögenheten, d. v. s. den, som användes för att frambringa en ny förmögenhet i växande progression, och är därför oskiljaktig från spekulation." Det, som skiljer kapitalet från annan form af rikedom, är ändamålet för hvilket det användes. En dyrbar tafla, så länge hon är en privatpersons tillhörighet och endast användes för att pryda hans rum, kan ej sägas vara kapital, men om den kommer i händerna

på en handlande, som söker förtjäna pengar på den, då är den ett lefvande kapital i hans hand. Kapitalet brukar ock delas i tvenne klasser: det *cirkulerande* kapitalet och det *fasta* kapitalet. Till det första räknas lön, som utbetalas till arbetarne och det råmaterial, som förbrukas i industrien etc.; till det senare räknas byggnader, maskiner, verktyg, järnvägar, telegrafer, kanaler, skepp m. m. Men i båda fallen så är målet att förvärfva eller frambringa en ny och allt fort växande förmögenhet. För att rätt förstå kapitalets betydelse måste man studera det i sammanhang med de öfriga produktionsfaktorerna, land och arbete, och i det mänskliga samhällets historia se dess betydelse och utveckling.

I den hedniska världen och i medeltiden var kapitalet föga utveckladt, fastän oerhörda rikedomar funnos i den gamla hedniska världen, men dessa rikedomar bestodo hufvudsakligen i jordegendomar, boskap och slafvar och icke i spekulativt och räntebärande kapital. I medeltiden bestodo rikedomarna hufvudsakligen i natura-prestationer och tjänstskyldighter, som de beroende måste erlägga åt sina herrskaper. Under dåvarande förhållanden hindrades kapitalets utveckling genom de många inskränkningar och rättsbestämmelser, som på det närmaste hänga tillsammans med medeltidens länsväsende, dess korporationer och skrån, hvilka hade många förtryckande privilegier och monopol.

Att kapitalet framkommit som en frukt af det mänskliga arbetet, snillet eller uppfinningsförmågan och framtidsblicken och således är resultatet af förra generationers industri och nu användes för att ytterligare utveckla industrien, är ej svårt att fatta. I kapitalets historia märka vi en utveckling, grundad på eller förorsakad af de stora uppfinningarna och deras tillämpning på alla möjliga områden och däraf allt fort tillväxande styrka. Det har i synnerhet varit fallet under de senaste ett hundra femtio åren. I större stil uppträdde kapitalet för första gången i den världshandel, som i det femtonde århundradet drefs med orienten öfver Venedig. Här bortföllo de förut omtalade inskränkningarna. Då por-

tugiserna funnit sjövägen till Ostindien, sände bröderna Fugger i Augsburg en expedition dit och hade, utom betalningen för omkostnaderna med 1,000 dukater, en ren vinst af 175,000 dukater (Lassalle). Det Fuggerska huset uppnådde en oerhörd handelsförbindelse och samlade oerhörda skatter. Kejsar Maximilian lånade stora summor af Fuggerna och upphöjde dem till adelsmän. Under kejsar Karl V var det Georg Fuggers båda yngre söner Raimund och Anton, som med sina rikedomar understödde Eck gentemot Luther. Kejsaren bodde i Anton Fuggers hus under den allbekanta riksdagen i Augsburg 1530, och bröderna blefvo då upphöjda till grefvar och erhöllo i förläningar de sedan Maximilians tid intecknade grefskapen Kirchberg och Weissenhorn. Luther omtalar deras oerhörda rikedomar och säger, att de lånat kejsaren tolf tunnor guld till ett krig; att en Fugger, då han en gång skulle betala skatt, sade sig icke veta huru mycket han hade och därför icke kunde betala skatt. Han hade sina penningar i hela världen, men sade sig vara villig att betala skatt för hvad han hade i Augsburg.

Luther har många betänkligheter angående kapital och spekulation. Han anser det icke kan gå rätt till efter Guds lag och ifrar på det häftigaste emot *ocker* och ränteaffärer, som hafva bringat så många människor i elände. Han tadlar de uppkomna handelsbolagen och kallar dem monopoler, ty de hade alla varor under sina händer och kunde efter behag höja och sänka priserna. De kunde *"förtrycka och fördärfva alla små köpmän, liksom gäddan gör med de små fiskarne i vattnet,* liksom de vore herrar öfver Guds kreatur och fria från alla trons och kärlekens lagar." Vidare säger han: "Däraf kommer det sig, att man måste betala kryddorna så dyrt. I år låta de ingefäran stiga i pris, nästa år saffran o. s. v., och de förstå att ställa det sålunda, att de icke komma att lida någon förlust eller skada. Ty om de förlora något på ingefäran, så taga de igen det på saffran, och så allt framåt, så att de alltid äro säkra på sin vinst. Detta strider emot det timliga godas natur, hvilket

Gud har ställt under allehanda faror och osäkerheter. Men de hafva uppfunnit, huru man med osäkra, timliga varor skall kunna hafva en säker, viss och varaktig vinst. Hela världen utsuges af dem, och alla penningar måste strömma in i deras pungar. Konungar och furstar borde hafva uppsikt med dem och förbjuda sådant; men jag hörer, att de hafva själfva sin del däri, och det går efter Es. 1: 23: "Dina furstar äro vordne tjufvars stallbröder." De låta hänga tjufvar, som hafva stulit ett eller ett halft gyllen; men äro stallbröder med dem, som röfva och stjäla ifrån hela världen, efter det ordspråket: "de stora tjufvarna hänga de små." Om dessa sällskaper så förblifva, då måste rätt och redlighet gå under. Men skall rätt och redlighet bestå, då måste dessa sällskaper förgås. Man måste lägga Fuggerna och sådana sällskaper ett betsel i munnen."

Luther klagar ock öfver den yppighet, som inkommit genom dessa dyrbara kryddor, dessa guldsaker och silkestyger ifrån Indien. Han klagar öfver köpmännens bedrägerier, "som lade peppar, ingefära och saffran i fuktiga källare för att göra dem tyngre i vågskålen, förfalska varorna genom färgning och annat mera." Den konsten att "med falska varor och svek" draga till sig nästans penningar och ägodelar är nog icke utdöd än. Det är en öppen hemlighet huru den i och för sig lofvärda nykterhetsverksamheten har framkallat stark efterfrågan på icke berusande läskedrycker, och huru många sodavattensfabriker tagit tillfället i akt att tjäna penningar genom att använda saccharin i stället för socker och på konstladt sätt tillverka s. k. bärsafter utan några bär. Saccharin utdrages genom vissa processer ur stenkolstjära och påstås hafva omkring fyra hundra gånger starkare sötkraft än socker, men huru är det med näringsämnet? En viss professor höll för någon tid sedan föredrag i Stockholm angående detta ämne och påpekade, att af alla de profver han lyckats förskaffa sig mer än hälften voro mer eller mindre förfalskade. Detta gällde i synnerhet sodavatten, men äfven öl och det gamla svenska ärliga svagdrickat kunde icke alltid få gå fel-

fria hos en del tillverkare af varan. Han påpekar huru en del kemiska sammansättningar visserligen kunde anses vara ofarliga, men andra däremot skadliga, och under alla omständigheter var det oärligt att förfalska en vara. De fabrikanter, som ville vara ärliga, blefvo utsatta för en så stark konkurrens ifrån deras sida, som icke drogo i betänkande att förfalska, att det mången gång blef ytterst svårt att hålla ut. Här behöfs lagstiftning, där sådan icke redan är tillräcklig, och en tillbörlig inspektion, som tillser, att lag och författning vederbörligen respekteras. Luther anser, att åkerbruket bör förökas och handeln förminskas. Mycken jord ligger än i dag oupptagen, och den borde uppodlas.

Genom reformationen befordrades frigörelse ifrån medeltidens skrankor, och de indragna kyrkogodsen sekulariserades och skulle användas till samhällets bästa, hvilket ock delvis skedde genom upprättandet af hospitaler och skolor, men ofta hände det, att enskilda personer kommo i besittning af dem för ett ganska billigt pris, och därigenom gick deras sociala bestämmelse förlorad. Med den franska revolutionen inträder en fullständig emancipation ifrån alla rättsliga inskränkningar. Den fria konkurrensen kommer nu i full gång och kapitalet till fullständig utveckling. Den liberala staten gläder sig öfver kapplöpningen på alla områden och följer troget Adam Smiths anvisning att icke inblanda sig i saken, utan endast tillse, att den privata egendomsrätten och den personliga friheten icke kränkas; den inskränker sig till att, såsom Lassalle uttrycker sig, göra *"nattväktaretjänst"*. "Nu är det tillåtet för hvar och en att blifva millionär", heter det. Och nu framkommer *penningeadeln,* i hvilken den moderna judendomen intager ett framstående rum och utöfvar lik en midgårdsorm ett öfvermäktigt tryck på folk och furstar. De tre maktmedel, som den moderna judendomen använder för att utöfva detta förtryck, äro: kapitalet, deltagandet i de politiska riksdagarna och pressen. De arbeta för humanitet, men på bekostnad af "att kristendomen undanträngs från det offentliga lifvet". De ifra för "den individuella friheten och den fria konkurrensen."

Liksom individualismen skapat den fria konkurrensen, hvilken bidragit till att utveckla många krafter och hulpit många människor till välstånd, så har ock den fria konkurrensen frammanat kapitalet, hvilket ock har en stor betydelse för samhället för omfattande och utvecklande af allehanda företag, och som därigenom skapat en världsekonomi, som ingalunda är betydelselös för det mänskliga samhället, men å andra sidan får icke heller förbises, att långt flera blifvit olyckliga och dukat under för den fria konkurrensens herravälde, och tusenden och åter tusenden kämpa en förtviflans kamp för det dagliga brödet. De stora fabrikanterna konkurrera med hvarandra, och de fattiga arbetarne konkurrera med hvarandra och underbjuda hvarandra för att finna sysselsättning och komma i tillfälle att förtjäna sitt dagliga bröd. Denna konkurrens å så väl kapitalisternas som arbetarens sida har framkallat den s. k. arbetarefrågan, hvilken visserligen icke är något visst års barn, utan har funnits till långt före detta, fastän den har särskildt tillspetsat sig under det nittonde århundradet. Förhållandet mellan arbetare och arbetsgifvare är icke något personligt utan ett opersonligt, hvilket ock vanligen återgifves med det bekanta uttrycket:

ARBETE OCH KAPITAL.

Arbetet är lika gammalt som människosläktet, ty det heter i skapelseboken: "Gud tog mannen och satte honom i Edens lustgård, att han skulle bruka och vårda den", "och kvinnan skapades till en hjälp åt mannen." Att "bruka och vårda" lustgården kunde naturligtvis icke ske utan arbete, men arbetet var då icke en börda. Genom olydnaden mot Gud blef människan hemfallen under döden, och själfva jorden drabbades af förbannelsen för syndens skull. Gud säger till människan: "Med vedermöda skall du nära dig af henne i alla dina lifsdagar, törne och tistel skall hon bära åt dig, och du skall äta markens örter. Du skall äta bröd i ditt anletes svett, till dess du åter varder till jord, hvaraf du är tagen." Arbetet

blifver nu förenadt med bekymmer och ansträngning, ty att äta sitt bröd i sitt anletes svett innebär möda och bekymmer, och därifrån är icke det mest andliga arbete fritaget. "Denna förbannelse, som var en nödvändig följd af synden, innebär icke något ondt, som Gud nedlade i naturen, utan blott att Gud lät Adam veta, att synden skulle hafva en sådan verkan på jorden och på hela naturen. Naturen gör nu ett motstånd emot människans herravälde, ett motstånd, som förut icke fanns" (Fjellstedt). Arbetet i och för sig är icke en förbannelse, ty att "arbeta i stillhet och äta sitt eget bröd" "befordrar hälsa och välstånd samt hindrar många tillfällen till synd", då däremot sysslolösheten både är tråkig och synd och åstadkommer mycket elände i världen. Arbetet är en af de tre ledande produktionsfaktorerna. Vissa statsekonomer indela arbetet sålunda: 1) producerandet af råmaterialet, såsom i grufindustrien och jordbruket; 2) bearbetningen af råmaterialen, så att de blifva användbara och nyttiga för människornas behof; 3) transporterandet af de nyttiga föremålen från en plats till en annan i enlighet med människans behof; 4) personliga tjänster utförda af läkare och lärare etc. En del ekonomister insistera på att framhålla det fysiska eller kroppsarbetet såsom det enda *produktiva,* då däremot läkares, lärares, statsmäns, ämbetsmäns, sångares och musikanters m. fl. arbete skulle vara *icke-produktivt.* De glömma dock härvid, att läkarens, lärarens och artistens m. fl. arbete för det mänskliga samhället genom sin tjänst medverkar till att det fysiska arbetet bättre och lättare kan utföras, än det eljest skulle vara fallet. Om ingen skolundervisning funnes, huru skulle det då se ut? "Men — låtom oss icke förgäta det! — människan består icke blott af kropp: hon har äfven ande och själ. Det är i och genom sin ande människan höjer sig öfver den öfriga skapelsen; det är genom de andliga anlagen och förmögenheterna hon kan intaga sin anborna härskarställning. Själens och andens makt och styrka måste vi därför lära oss att värdera högt, ja, vi böra lära oss att icke värdera det kroppsliga och synliga högre än det andliga och

osynliga, utan tvärt om besinna, att det ju är det osynliga, som gifver det synliga hela dess värde. Tag bort själen — och du vet, att kroppen då ligger där liflös och kall och multnar snart till stoft. — Det är själen, som sätter kroppens krafter i rörelse" (Th. Mazer).

För att följa arbetet i dess sociala och lagliga form under civilisationens framsteg hänvisas till det föregående. Här må endast erinras om att arbetets historia är: tvångsarbete och det fria arbetet. I slutet af det 18:de och i början af det 19:de århundradet började de stora frihetsidéerna göra sig gällande både här och där. Genom franska revolutionen 1789 upphäfdes lifsegenskapen i Frankrike, men i central-Europa upphörde den icke förrän 1848 och i Ryssland icke förrän 1861. Härmed vilja vi icke säga, att kroppsarbetarne, och här tala vi om dem, åtnjuta alla de fri- och rättigheter, som anstå en fri man. Mångenstädes, och i synnerhet i det despotiska Ryssland, är det klent beställt med friheten, och blicka vi in i den stora fabriksvärlden, så skola vi finna, att arbetaren gäller endast såsom arbetskraft. "Det är sin arbetskraft, som han för en tid säljer åt arbetsgifvaren, hvilken betraktar honom som en annan vara. Åtskillnaden från slafveriet i den gamla världen är endast den, att slafven var bunden vid en enskild herre, men arbetaren till en hel klass af arbetsgifvare. När arbetsgifvaren säger upp honom eller stänger sin fabrik, så är arbetaren hänvisad till att lefva af luften, hvarför han ock är nödsakad att söka och emottaga arbete hvar och under hvilka villkor han kan få det. Hans existens är beroende af tillfälligheten och fullkomligt osäker. Han lefver från hand till mun och är utan säkerhet för framtiden" (Martensen).

Att arbetet genom maskinens tillkomst blifvit deladt i oändlighet och är andelöst och glädjelöst, förstörande och förslöande för själen, är så allmänt erkändt, att därom ej mycket behöfver sägas, och de enda, som verkligen hafva någon nytta och förtjänst af maskinen, äro fabriksägarne. Efterfrågan på mänsklig arbetskraft har förminskats betydligt genom maskinen och arbetsförtjänsten sjunkit. Fabriksar-

betaren vet heller icke mycket af "ett angenämt lif vid den husliga härden", ty då både mannen, hustrun och barnen skola stå vid maskinen i fabriken från morgon till kväll, huru skall det då se ut i hemmet? Husmodern kan ej fylla sin bestämmelse i hemmet, om hon skall arbeta i fabriken under dagen, och huru skall den unga dottern få tid eller ens lust att lära sig de för en husmoder så nödvändiga göromålen i hemmet, om hon vid tio års ålder kommer in i fabriken? "Skaror af barn offras åt maskinen som åt en Molok." Barnarbetet infördes i större skala i England i slutet af det 18:de århundradet. De engelska fabrikanterna föreställde regeringen, att de icke under dåvarande handelsförhållanden kunde konkurrera med utlandet, och den i många afseenden högt förtjänte engelske statsmannen William Pitt uttalade då det förfärliga ordet: "Tagen barnen!", hvars följder han då väl icke kunde fatta. Barnarbetet upphjälpte fabriksvärlden, ty barnens fingrar äro i många fall kvickare än de äldres. Men huru gick det med barnen? De dogo en tidig död, och många blefvo sjuka och krymplingar. De äldres förtjänst blef ock mindre, i samma mån barnen intogos i fabrikerna. Men hvad som skedde i England, har äfven skett i större eller mindre utsträckning i alla fabriksländer. Här är ett stort fält för lagstiftningen och äfven för tillämpningen af redan gällande lag. I England hafva lagstiftarne varit sysselsatta härmed alltsedan en hälsovårds-nämnd tillsattes 1796 i och för undersökning angående de då härjande epidemiska febrarna i och omkring Manchester. Fattigvårdsstyrelsen hade nämligen sändt en stor skara barn från de södra jordbruksdistrikten till de stora fabriksdistrikten i Derbyshire, Nottinghamshire och Lancashire, och dessa barn saknade nästan all ordentlig vård och tillsyn, och därtill voro fabrikerna öfverfulla, hvilket allt icke kunde leda till annat än elände. Frågan upptogs till behandling af Robert Peel d. ä., och en "Morals and Health Act" stiftades 1802. "The Cotton Mills Act" af 1819 bestämmer åldern för barn, som få tillåtelse att arbeta i fabrikerna, till nio år och arbetstiden i veckan till

72 timmar. Halfva lördagen såsom fridag kommer först genom "John Hobhouse's Act" 1825. Slapp tillämpning af "The Cotton Industry Act" af 1831 åstadkom mycket missnöje. "Lord Althorp's Act" af 1834 gör skillnad på barn och unga personer, och börjar med att låta barnen besöka skolan några timmar i veckan. Det alternativa dagsystemet utvecklas vidare genom "The Factory Act" af 1844. Arbetsdagens längd bestämmes genom lag 1850 från kl. 6 f. m. till kl. 6 e. m. och 1½ timme till måltider. 1861 och 1864 tillkomma ytterligare lagar, och 1867 tillkommer en "Factory Act Extension Act" och "Workshops Regulation Act" samt vidare förbättrad 1870, 1874. En kunglig kommission tillsattes 1876 för att taga i öfvervägande alla lagar, som blifvit stiftade rörande fabriksarbete. Den föreslog flera förändringar och tillägg, och genom "The Factory and Workshops Act" af 1878 ersattes alla föregående lagar rörande fabriksarbetet. Denna något vidlyftiga lag behandlar: 1) väffabriker, hvarest kvinnor och barn utgöra majoriteten af alla arbetare; 2) faktorier, såsom järnverk, tryckerier, pappersbruk m. m.; 3) verkstäder i allmänhet, hvarest icke mekanisk kraft användes; 4) fabriker, hvarest endast kvinnor öfver 18 år äro sysselsatta, och för det 5) hemfabriken eller verkstäder, hvarest endast familjens medlemmar äro sysselsatta. Enligt denna lag kallas alla barn, som äro under 14 år, de som äro mellan 14 och 18 år kallas unga personer, och med kvinna förstås här den kvinna, som är 18 år eller därutöfver. Barn under 10 år få ej anställas i fabriker, och de som äro mellan 10 och 14 år skola anställas vare sig på det alternativa-dagsystemet, d. v. s., att de kunna vara i fabriken hvarannan dag och i skolan hvarannan dag eller också i fabriken på f. m. och i skolan på e. m. eller tvärt om. Barn tillåtas ej att rengöra maskiner, medan de äro i gång. Arbetstiden för kvinnor och unga personer i fabrikerna räknas från kl. 6 f. m. till kl. 6 e. m. eller från kl. 7 f. m. till kl. 7 e. m. Lördagseftermiddagen äro de fria. Två timmar skola de hafva till måltidstimmar utom på lördagen, då de endast få en half timme, eme-

dan de sluta arbetet vid middagen. Meningen är, att de skola arbeta 4½ timmar och då hafva en rast för att spisa. I sanitärt hänseende bestämmes, att hvarje fabrik skall hvitlimmas invändigt hvar 14:de månad eller oljemålas hvart 7:de år och i senare fallet tvättas hvar 14:de månad. De skola vara fria från fukt och väl ventileras; de få heller icke öfverfyllas af arbetare, utan hvar och en skall hafva tillräckligt utrymme. Klagomål skola framställas till faktori-inspektören, hvilken skall undersöka förhållandet och anmäla det till den lokala hälsovårdsnämnden. Intet barn eller ung person under 16 år skall tillåtas arbeta i en fabrik mer än sju dagar utan att anskaffa och framvisa betyg med afseende på ålder och hälsotillstånd. Distriktsläkaren skall undersöka hvarje barn och ung person, huruvida han är stark nog att utan fara arbeta i fabriken och därom utfärda intyg. Mycket beror därpå, huru samvetsgranna och kompetenta inspektörerna äro.

Redgrave och Baker hafva verkat mycket godt i England i och för förverkligandet af här omskrifna förhållanden. Lagstiftningen är i detta fall långt mera utvecklad i England än hvad förhållandet är i det öfriga Europa och i Amerika. Den "Internationella arbetskonferensen", som tillsattes af olika regeringar och sammanträdde i Bern 1889, behandlade dessa lifsviktiga frågor i och för en sund utveckling af fabriksvärlden. I Förenta Staterna kan man icke tala om någon nationell lagstiftning i detta fall, utan får hvarje stat lagstifta för sig. Något har visserligen gjorts, men mycket återstår att göra, på det icke fabriksarbetarne må utslitas i förtid. Lagar finnas visserligen angående barnarbete, men huru efterföljas de mångenstädes? Barn intagas ännu här och där, då de äro alltför unga, hvilket är skadligt för både kroppens och själens hälsa. Inspektionen är ännu icke hvad den borde vara. Barnen böra få använda en tillbörlig tid för både skolgång och rekreation, ty hvad som försummas i barndomen blir sällan godtgjordt vid äldre år. En frestelse ligger nära tillhands för så väl fabrikanterna som föräldrarna att använda barnen under alltför unga år i fabriken. De förra

räkna på huru mycket barnen kunna göra för en ringa betalning, och föräldrarna se på den hjälp, som de kunna få, och ofta behöfva, genom barnens arbete.

Att förbjuda allt barnarbete kan här icke komma i fråga, ty "att fåfäng gå lärer mycket ondt", men önskvärdt och nödigt är, att det genom lagstiftning och tillämpning af redan gällande lag vederbörligen regleras, så att barnen ej taga obotlig skada. Fabriken är icke någon god uppfostringsanstalt för 10—12-åriga barn. Visserligen stadgas det i vissa stater, att barn skola vara tolf år, innan de få inkomma i fabriken, men huru ofta öfverträdes icke det budet? Men det är icke endast på de vanliga fabrikerna, som missförhållanden förefinnas, utan äfven på många andra områden. De fattiga sömmerskorna i de stora städerna få ofta kämpa en förtviflans kamp för att få kropp och själ att hänga ihop. Med många af tjänstepersonalen i de stora butikerna är det likaledes. Många se och erkänna detta och göra hvarjehanda för att afhjälpa nöden. Otacksamt skulle det ock vara att icke erkänna det myckna goda, som af fromma och rättsinniga husbönder och arbetsgifvare blifvit gjordt, på det att arbetarne måtte få det bättre. Men i stort sedt är det som en droppe i hafvet, och mycket återstår att göra.

Det sociala onda, som förefinnes i vår tid, är icke något, som uppkom i går, och det lär icke heller kunna botas i dag, men det gäller för hvar och en att göra hvad som göras kan med blicken riktad på individens väl, utan att det hela förnärmas och lider skada. Ingen må tänka: det lönar ej att försöka. Men vi må äfven eftersinna, att blott mänskligt snille och makt ej äro tillräckliga att lösa vår tids sociala spörsmål. Den fria konkurrensen, som visat sig ohållbar, har framkallat vår tids stora syndikat eller *"trusts"*, hvilka uppsluka eller omöjliggöra de mindre fabriksägarnes självständighet.

Kapitalstyrkan förskansar sig, och arbetarne söka förskansa sig genom de stora arbetsföreningarna, hvarigenom arbetaren söker ett stöd och skydd gent emot kapitalstyrkans

herravälde och makt. Huru de oftast stridiga åsikterna de tvenne makterna emellan skola tillfredsställande kunna lösas, är vår tids stora uppgift. Att många hufvuden och många sinnen skola förefinnas härvidlag, är helt naturilgt, och hvar och en tror sin väg rätt vara. "För dem, som känna den mänskliga naturens beskaffenhet, skall det icke förefalla onaturligt, om de så kallade öfverflödiga och tillbakasatta vid naturens stora bord förklara sig själfva för de i sanning berättigade och å sin sida betrakta kapitalisterna såsom de öfverflödiga, eller, så vida de äfven vilja medgifva dem en plats vid bordet, likväl fordra en helt annan fördelning af lifvets goda" (Martensen). För att rätt förstå hvad frågan gäller är det nödvändigt att betrakta

XII.

SOCIALISMENS FÖRHÅLLANDE TILL SÅ VÄL ARBETSGIFVAREN SOM ARBETAREN.

Att en stor del af industrien kontrolleras af s. k. "trusts". är så allmänt bekant, att därom ej mycket behöfver sägas; dock torde en liten förklaring öfver själfva ordet "trust" vara på sin plats. Ursprungligen menades med "trust" ett visst förtroende eller uppdrag, hvarigenom en egendom anförtroddes åt en person, som skulle förvalta egendomen till förmån för en annan. I det romerska riket kallades en sådan anordning "Fidei-commissum", hvilket till en början icke hade något skydd af lagen, utan berodde helt enkelt på personens i fråga redlighet att förvalta det honom anförtrodda. Kejsar Augustus påbjöd lagar, som skulle reglera detta förhållande. Vi återfinna liknande anordningar i många europeiska länder. I Amerika är det mycket vanligt, att personer i sina testamenten förordna om förvaltningen af sina egendomar till förmån för efterlämnade anhöriga eller till förmån för någon

välgörande inrättning. Den, som åtager sig ett sådant uppdrag, kan icke heller lätt komma ifrån det.

Men ordet "trust" har under senare tiden särskildt användts för att beteckna en viss öfverenskommelse af flera bolag, hvilka välja en gemensam direktion, som kontrollerar det hela, för att därigenom förminska omkostnaderna, reglera produktionen och omöjliggöra all konkurrens. Presidenten för en dylik "trust" är en mäktig herre, och det beror till stor del på honom, huru en dylik "trust" skall lyckas eller misslyckas. Genom trust-syndikatens utvidgning och tilltagande styrka skapas både industri- och handelsmonopol, och de mindre fabrikanterna och äfven handelsmännen tvingas så småningom vare sig med eller mot sin vilja in i dessa stora kombinationer, och i viss mening återkommer medeltidens och börjans af nyare tiden monopolvälde, då skråväsendet var förhärskande med tryckande privilegier och monopoler. Men skråväsendets monopol var dock i många fall helt olika våra dagars "trusts".

Det sista parlamentet under drottning Elisabeth i England, 1601, uttalade förkastelsedomen öfver de monopoler, som drottningen hade stadfästat, och hon måste gifva efter för stormen. Motståndet mot monopoler fortsattes under Stuartarne och afskaffades slutligen genom frihetsidéernas makt. Den fria konkurrensen fick nu försöka sin lycka, men när den ensidiga individualismen, som uppbar den fria konkurrensen, länge hade härskat, måste det komma en reaktion i socialistisk riktning. Denna reaktion visar sig närmast i den radikala socialismens gestalt, hvilken utöfvar en obarmhärtig kritik öfver liberalismen och föreläger honom ett politiskt problem, men framför allt det sociala problemet, som liberalismen icke förmår att lösa. "Under det att den ensidiga individualismen eller liberalismen utgår ifrån den franska revolutionens idé om *friheten,* som den utvecklar på likhetens bekostnad, går den ensidiga socialismen ut ifrån *likheten,* hvilken den utvecklar på frihetens bekostnad. Den vill upphäfva den onaturliga olikheten emellan individerna, betonar samfundet och broderligheten, fordrar samma rättigheter och samma

goda för *alla*. Den enklaste vägen att uppnå detta mål tyckes nu vara: att upphäfva all privat egendom och allt privat förvärf samt förvandla samhället till ett stort gemensamt hushåll, där icke någon enskild utan hela samhället är den store ägaren, den store kapitalisten och arbetsgifvaren, som likaledes utdelar så väl arbete som njutning åt alla" (Martensen).

De tankar, som här uttalas, äro icke nya, men de synas mera passa för fantasiens värld än för den jordiska verkligheten. Thomas More, som var statskanslär hos Henrik VIII i England från 1529 till 1532, skref sin romantiska "Utopia" (ingenstädes) redan 1516, hvari han skildrar tillståndet i den utopiska socialiststaten. Fransmannen Fénelon skref ock något liknande i sin "Télemaque", och i våra dagar påträffa vi en "Utopia" af dansken F. C. Sibbern, hvilken skildrar Europas socialistiska och kommunistiska tillstånd "Fra Aaret 2135." Dessa och dylika framtidsdrömmar kunna väl roa att läsa i bok, men om de skulle införas i lifvet och verkligheten, skulle de åstadkomma kaotisk förvirring i samhället. När socialisten Robert Owen skulle förverkliga sina teorier genom det kommunistiska samhället i New Harmony, Indiana, hvilket han inköpte 1824, misslyckades hela planen efter endast tre år. Under det han sökte förverkliga sitt ko-operativa system i New Lanark, uttänkte han en ny trosbekännelse för sig och uttalar dessa tankar i "A New View of Society". Han hamnade i spiritualismens läror och dog på Lake George, N. Y., den 17 juni 1877. Mycket har diskuterats om huruvida socialismen är ett fenomen, som uteslutande tillhör vår tid, eller om den blott är en liten förändring af den gamla kommunismen. En del både vänner och fiender till socialismen betrakta den såsom liktydig med kommunismen. Bäst torde vara att gifva akt på hvad några af deras mest framstående ledare förkunna och påyrka.

Att den industriella revolutionen, som framkallats genom de nyare och förbättrade maskinerna, i många fall har förorsakat trångmål för arbetaren, kan icke förnekas. Robert Owens stora tanke var, att de nya uppfinningarna skulle tjäna

människorna, men icke förtrycka dem. Frasmannen Saint Simon ömmade för arbetaren och ville införa lag och rätt till hans förmån, men kunde icke tänka sig någon verklig förbättring utan på initiativ af det katolska prästerskapet. Han kunde ej tänka sig en värld för arbetaren, där ej påfvestolen stod såsom den högsta välsignelsen. Hans anhängare se tvenne stora epoker i historien: den negativa eller nedbrytande och den omorganiserande eller uppbyggande. Den förra kännetecknas af kritik öfver det bestående, anarki och krig; den senare kännetecknas af religion, kärlek och associationsanda. De anse, att arfsrätten bör afskaffas och staten öfvertaga produktionsmedlen för att använda dem till förmån för samhällets medlemmar. Fouriers system är i många fall motsatsen till Saint Simons, hvilken håller strängt på auktoritetsprincipen, då däremot Fourier förer den franska revolutionens lösen *frihet* till det yttersta; och då Saint Simons-skolan låter staten öfvertaga både äganderätten och kontrollet öfver produktionsmedlen, tillåter Fourier privat besittningsrätt af kapitalet och garanterar därigenom friheten, men å andra sidan tillser han, att friheten icke missbrukas genom att ställa det privata kapitalet under socialt kontroll. Vidare hänvisar han, såsom säkerhet för friheten, till kommunen eller lokal-associationen, som skall vara den bestämmande faktorn vid den sociala omorganisationen. Saint Simon-skolan vill hafva staten såsom den kontrollerande myndigheten, men för Fourier är kommunen tillräcklig och oberoende. Vilja flera kommuner sluta sig tillsammans, står det dem fritt. Saint Simons är en centraliserad socialism, då däremot Fourier kan kallas en lokal eller kommunal socialism, och i det fallet är Owen enig med honom.

Inga af dessa tre socialreformatorers åsikter kunde dock slå rot i den tidens praktiska lif. Men när den franska socialismen af 1848 framträder, vinner den mera gehör, emedan den omfattar statens demokratiska organisation, och enligt Louis Blancs åsikt borde den demokratiska staten använda sina tillgångar till de fattigas nytta. Han förfäktade den

åsikten, att staten skulle vara den fattiges bankör. I de tvenne orden "lycka och utveckling" såg han lifvets ändamål här på jorden, där dock det ena ej kunde finnas utan det andra. Men i det då rådande samhällsskicket fann han intet, som motsvarade ändamålet, utan yrkade på att hvarje människa skulle komma i åtnjutande af de nödvändiga medlen, som voro nödvändiga för så väl kroppslig som andlig utbildning. Bland annat säger han: "Det kan tyckas, som om försöket att afskaffa det ekonomiska eländet vore blott en världslig eller materialistisk sträfvan, men kom ock ihåg, att det högsta möjliga andliga tillstånd betingas af den minsta möjliga ekonomiska nöd. Eländet hämmar andens utveckling. Eländet nedsätter människovärdet. Eländet tvingar den ädle att böja sig för den oädle och förvandlar därmed själfva dygden till en plåga. Eländet skapar slafvar, fostrar brott och alstrar last." Mycken sanning ligger utan tvifvel i dessa ord, och vi skola villigt erkänna sanningen, af hvem den än må uttalas. Ehuru Louis Blanc kan anses vara den förste historiske förfäktare af social-demokratien, så var det dock Pierre Joseph Proudhon, som sammanslår socialismen med den ännu mer revolutionära anarkismen. Han var en stormfågel under revolutionsperioden 1848, ehuru han icke deltog i själfva juni-revolutionen det året, ty den var ett utbrott af proletariatet (de medellösa; stundom betecknas därmed själfva pöbeln), men hans uppträdande såsom skriftställare i socialistisk-anarkistisk anda måste naturligtvis medverka till oron i sinnena. När han 1840 utgaf det visserligen ryktbara men radikala arbetet: "Qu'est ce que la Propriété?" (Hvad är egendom?) och besvarar den uppställda frågan sålunda: "La Propriété c'est le Vol". (Egendom är stöld), så nog slog det svaret många med häpnad, och i det svaret ligger en mycket skarp kritik mot "de dåliga samhällsinrättningar och förhållanden, som hafva framkallat ett allmänt orättfärdighetens tillstånd, i hvilket det stora flertalet af människor är beröfvadt den del af detta lifvets goda, på hvilket de hafva ett grundadt anspråk." Han

betraktar saken ifrån den synpukten, att en del tillägna sig värdet af andras arbete, utan att själfva bidraga att föröka sin egendom. Den ene utför arbetet, och en annan skördar frukten af detsamma. Men när han så utslungar satsen: "Dieu c'est le mal!" (Gud är det onda) måste ju den, som fruktar och älskar Gud, rysa för en sådan hädelse, äfven om man måste erkänna, att han egentligen vände sig mot det gudsbegrepp, som framställdes af de katolska prästerna, ty katoliken uppfostras att betrakta Gud mera såsom den hårde, obeveklige domaren, än såsom den kärleksrike Fadern. Men under alla omständigheter framträder i Proudhons åskådning det materalistiska, den jordiska och sinnliga njutningen såsom det högsta goda, och den gud, som här läres, är endast naturen, och den irreligiösa kärnan framträder såsom en uppenbar fiende mot kristendomen och kyrkan. Hurudan kärleken till nästan var, visade sig under den "röda republiken", som höjde sitt hufvud åren 1848 och 1871, och hvars valspråk lyder så: "Krig mot palatserna, fred med hyddorna." Att angripa den *privata egendomsrätten* är att angripa individualiteten, och utan privat egendom är ett egendomligt, personligt lif otänkbart under denna jordiska tillvaro. Proudhon vill ej veta af att samhällsmedlem åtnjuter egendomsrätt utan endast *besittningsrätt,* ty att oinskränkt kunna disponera öfver sin egendom måste, enligt hans förmenande, ruinera samhället. Han dref ock den satsen i likhet med alla socialister, att "samlad egendom är ett brott."

Men för att vidare betrakta den sociala rörelsen måste vi efter 1848 vända oss till Tyskland och Ryssland, där denna rörelse i en eller annan form visat mycken lifaktighet. I Tyskland påträffa vi de stora socialistiska tänkarne Rodbertus, Karl Marx och Lassalle.

Johan Karl Rodbertus var son till en professor i Greifswald och föddes därstädes den 12 augusti 1805. Han studerade lagfarenheten i Göttingen och Berlin och hade under någon tid anställning i preussiska regeringens tjänst. Efter

1836 bodde han på sitt gods, Jagetzow, i Pommern, och ägnade till stor del sin tid åt studiet af ekonomiska frågor. Han afled den 6 december 1875. Hans åskådning i ekonomiska frågor sammanfaller med en moderat socialism. Han tror, att den socialistiska idéen skall så småningom arbeta sig fram i enlighet med naturens lagar och samhällets framåtskridande, men han tror dock, att det skall åtgå fem hundra år, innan folket hinner uppfostras till en socialistisk åskådning. Men när den tidpukten är uppnådd, skall staten vara ägare af både landet och kapitalet och då öfvervaka och tillse en rättvis fördelning i enlighet med det mänskliga arbetets förtjänst. Hans fundamentala princip är, att arbetet är den enda och sanna källan till välstånd. Men under denna fostringstid, som måste åtgå för att fostra folket till en dylik åskådning, vill han ej, att någon skall träda hindrande i vägen mot samhällets antagna lagar angående jordegendom och kapital och icke heller träda i opposition mot en rådande monarkisk styrelseform. Å arbetarens vägnar yrkar han på att regeringen skall fastställa tiden för en normal arbetsdag samt att arbetslönen äfven bör fastställas, åtminstone dess maximum och minimum, ty därigenom skulle många svårigheter undanrödjas.

Karl Marx är själfva grundläggaren af den internationella socialismen. Han föddes den 5 maj 1818 i Treves, hvarest hans fader var lagman. Den unge Karl sändes till universiteten i Bonn och Berlin för att i enlighet med faderns önskan studera lagfarenhet, men han synes hafva ägnat sig åt historien och filosofien och slutit sig till den s. k. Hegelska vänstern eller de unga Hegelianerna. Karl Marx öfvergaf dock snart det akademiska lifvet och ägnade sig till en början åt tidningsmannayrket och begaf sig till Paris 1843, hvarest härden för den ekonomiska revolutionen stod att finna. Han blef utvisad från Frankrike 1845 och bosatte sig i Brussel, hvarest han bland annat ägnade sig tillsammans med Fr. Engele åt att omorganisera kommunist-ligan och var en ifrig deltagare i revolutions-rörelsen 1848. Efter dess miss-

lyckade försök bosatte han sig i London året därpå och ägnade sig åt studiet af den ekonomiska litteraturen, och bland arbeten som han utgaf intager hans "Kapital" af 1867 ett mycket framstående rum icke endast i hela socialist-litteraturen, utan måste anses äga stort värde för statshushållningsvetenskapen i allmänhet. I detta arbete söker han på historisk väg analysera kapitalet och uppvisar den ekonomiska lag, som styr det moderna samhället, och eftersom det nya samhällets sociala utveckling är beroende af kapitalet, följer däraf, att kapitalets makt med stegrande grad slutligen måste uppnå kulminationspunkten, hvarefter följer den stora katastrofen, kapitalismens fall. Men samtidigt med kapitalets stegrade makt och inflytande visar sig socialismens och proletariatets hotande välde, och denna makt står färdig vid kapitalstyrkans fall att öfvertaga ledningen af de förändrade förhållandena. Här kan ej komma ifråga att vidare ingå i Karl Marx' lärda undersökningar angående kapital, arbete, värde, öfverskott och behållning. Han påvisar huru den stora kapitalisten fortgår i att förtrycka och nedgöra den mindre, och huru världens rikedomar samlas till slut i händerna på några få, och detta framkallar å andra sidan förnedring, demoralisation, elände och fattigdom ibland arbetarne, men att detta äfven förorsakar, att arbetarne organisera sig till industriella arméer och komma till mera medvetande om sin ställning. Karl Marx framställer icke några utopiska drömmar och icke heller något egentligt program för en socialreform. Han vill klargöra den historiska förvandlingsprocessen, som fortgår i vår tid.

Karl Marx' nära förening med den stora arbetarerörelse, som fann sitt uttryck i den i London 1864 stiftade föreningen under namn:

1) DEN INTERNATIONELLA ARBETARE-ASSOCIATIONEN,

låter oss vidare blicka in i hans tankar rörande den sociala frågan. Denna stora sammanslutning, bestående af olika arbetareföreningar och enskilda personer, skulle i sig upp-

taga medlemmar från olika länder och genom ett systematiskt samarbete befordra arbetarnes väl, utan att de enskilda föreningarna, som ingingo i den, skulle behöfva upplösas. Spår till en dylik internationell sammanslutning kan man märka så långt tillbaka som 1839, då några tyska flyktingar arbetade därpå i Paris och fortsatte sedermera i London; de stodo vidare i förening med Karl Marx 1847 och 1848, men försöket misslyckades då. Den framträder åter vid "The International Exhibition" i London 1862, då några franska arbetare besökte London och samrådde med engelska liktänkande personer rörande arbetarefrågan. Kejsar Napoleon III gynnade en dylik sammanslutning, ty han trodde sig därigenom kunna uppväcka en allmän sympati till förmån för Polen. I september 1864 kom den till stånd, och Mazzini fick först i uppdrag att skrifva en konstitution för densamma, men misslyckades, och Karl Marx blef då den utkorade och skref en konstitution, som antogs på en arbetarekongress i Geneva 1866. Tre grundregler fastställas såsom villkor för medlemskap, nämligen: sanning, rättvisa och moral; vidare påpekas: inga skyldigheter utan rättigheter, inga rättigheter utan skyldigheter.

Arbetarekongressen i Brussel 1868 förklarade, att grufvor, land och kommunikationsmedel borde blifva statens egendom, men att staten skulle öfverlämna dem till arbetare-associationer för att af dem brukas under gynnsamma förhållanden till det allmänna bästa. Vidare bestämdes, att arbetarne endast genom kooperativa föreningar och på grund af inbördes förtroende kunde kontrollera eller äga maskiner. Förkastelsedom uttalades öfver att samla kapital genom räntor, vinst eller intresse; arbetet skulle åtnjuta full rättvisa och erhålla full förtjänst. 1869 inträdde anarkismens förkämpe Bakunin och någon hans liktänkande i "International Association", och de började bekämpa Marx' auktoritet och centraliseringsmetod, hvaraf följde en splittring i Hague 1872. Båda fraktionerna höllo visserligen sina möten, men numera kan man icke tala om någon engetlig "International Asso-

ciation", ehuru saken ingalunda är död. Möten i liknande riktning hafva hållits i Ghent 1887 och i Paris 1889. Tyske kejsaren lät ock sammankalla en konferens i Berlin 1890 för att diskutera frågan. En stor arbetaredemonstration ägde äfven rum såväl i Europa som i Amerika den 1 maj 1890, hvarest hufvudfrågan var: åtta timmars arbetsdag. Efter splittringen förflyttade Marx' anhängare sitt hufvudkontor till New York, men jordmånen i Amerika synes icke vara lika tillgänglig för socialistiska läror, som hvad förhållandet är i Europa. Den socialistiska agitationen framträder utan tvifvel kraftigast genom

2) TYSKLANDS SOCIAL-DEMOKRATER.

Det socialdemokratiska partiet är en fruktansvärd fiende till det af Bismarck, Moltke och tändnålsgeväret skapade tyska kejsardömet. Ett mycket framstående rum i detta parti intager Ferdinand Lassalle, hvilken i likhet med Karl Marx härstammar från judiska föräldrar. Han föddes i Breslau den 11 april 1825. Hans fader var en framstående handelsman, som önskade, att sonen skulle gå samma väg, men han föredrog att ägna sig åt studier och vistades vid universiteten i Breslau och Berlin, där han hufvudsakligen studerade filologi och filosofi och omfattade Hegels åsikter. Han började en slags lefnadsteckning öfver den grekiska filosofen Heraclitus, vanligen kallad den "gråtande filosofen", men afbröts i sitt arbete på grund af en rättegång, hvarvid han åtog sig att föra grefvinnan Hatzfeldts talan, och efter åtta års rättegång inför ej mindre än trettiosex domstolar vann han hennes sak gent emot hennes man. Sedermera fullbordade han sin "Heraclitus" och vann då erkännande i den lärda världen. Men hans håg drog honom till sociala frågor, och när den bismarckska eran inträdde 1862, var det för honom en välkommen anledning att träda fram och söka återupplifva demokratien, hvarvid han förklarade sig som afgjord motståndare mot den då rådande liberalismen. Samma år höll han ett föredrag

om "Sammanhanget mellan den närvarande historiska perioden och den arbetande klassens idé." I ett "öppet bref" till tyska arbetare i Leipzig 1863 och vidare i en afhandling om kapital och arbete utvecklar han sin åskådning. Någon har sagt, att "Karl Marx hade framlagt den nya lagen för de tyska arbetarne, men det var Lassalle, som förklarade den." Marx skref så lärdt, att de lärda hafva svårt att förstå honom, då däremot Lassalle lyckades att med sin mera enkla framställning åskådliggöra samhällsfrågorna för den klass, för hvilken de voro ämnade. Han håller före, att den historiska utvecklingen i Europa måste slutligen framträda i en arbetare-demokrati, i hvilken det politiska intresset måste underordnas det sociala. Martensen säger därom: "Det är därför i sig själft väl grundadt, att det sociala problemet mer och mer har trädt fram i förgrunden, och det politiska har blifvit ett sekundärt. Åtskillnaden kan på ett populärt sätt uttryckas sålunda: den politiska frågan är: hvem skall regera öfver mig? Den sociala frågan är: hvad skall jag lefva af i morgon? och så länge som detta ej blifvit besvaradt, är all politik för mig helt och hållet likgiltig, utom för så vidt den kan förhjälpa mig till arbete och bröd." Men för att återgå till Lassalles åskådning måste vi påakta, huru han påpekar nödvändigheten af arbetareorganisation, ty genom isolering kan ingenting utföras. Staten betraktas såsom den stora arbetareassociation, hvarigenom det skall blifva möjligt för arbetarne att intaga den dominerande ställning, som deras numerära styrka kan påräkna. Då först skall det blifva möjligt, enligt hans tanke, för staten att befrämja frihet, kultur, moral och framåtskridande. Men arbetarne behöfva tillräckliga materiella medel för att kunna uppnå och intaga den ställning, som dem tillkommer. Så länge den närvarande aflöningens *"järnlag"*, som han kallar det närvarande sättet att ersätta arbetaren för de tjänster han utför, är rådande, kan det dock icke förverkligas. Aflöningen är icke och kan icke gärna en gång för alla fastställas, utan beror det på tillgång och efterfrågan af arbete. Då arbetsförtjänsten stiger, följer större bekvämlighet

för arbetaren, och flera äktenskap ingås, hvilket ock enligt naturens gång förökar arbetsstyrkan, men detta har åter till följd arbetsförtjänstens minskning. Ett prisfall i arbetsförtjänsten medför fattigdom, sjukdom, färre äktenskaps ingående, och allt samverkar därtill, att arbetskraften förminskas, hvilket åter medför större förtjänster. Enligt denna cirkelgång finnes det således icke någon möjlighet under närvarande förhållanden för arbetaren att höja sig i ekonomiskt hänseende. En förändring i grund och botten af närvarande förhållanden anser han som det enda botemedlet. Men lösningen af så stora uppgifter kan icke öfverlämnas åt godtycket och tillfället, utan måste hafva en allmännare och fastare karaktär. Staten skall komma arbetaren till hjälp för att rädda honom undan "järnlagen". Såsom den lättaste vägen att uppnå målet anser Lassalle, att arbetarne böra bilda produktionsföreningar, och för att kunna det skall staten bidraga med nödiga medel. Då kunde arbetarne själfva drifva det industriella företaget; på en gång vara arbetare och arbetsgifvare och själfva åtnjuta vinsten af sitt arbete. Vidare har man föreslagit från ett och annat håll, att arbetaren utom en viss lön skulle hafva en viss andel af vinsten. I så kallade ko-operativföreningar, vare sig det gäller konsumptionsföreningar eller produktionsföreningar, gäller det, att sådana föreningar icke kunna lyckas, om de icke hafva dugliga och i alla afseenden insiktsfulla föreståndare, men då måste ju ett öfver- och underordnadsförhållande inträda, och det är ju det, som mången vill komma ifrån. Här har endast några få af Lasalles och hans meningsfränders läror blifvit påpekade, men sedan social-demokraternas framträdande 1862 hafva dock stora omslag i det stats-ekonomiska tänkesättet gjort sig gällande i Tyskland, och det märkligaste torde vara Bismarcks stats-socialism. Att den store "järnkansleren" sökte bryta den socialistiska rörelsen i sin brodd genom de strängaste åtgärder emot rörelsen, är ju allmänt bekant, men han misslyckades, och regeringen ändrade taktik. Social-demokraterna fortfara att växa. 1864 räknade de endast 4,610 medlem-

mar, och vid det nuvarande tyska kejsardömets uppträdande 1871 kastade de omkring 120,000 röster och 1890 1,427,000 röster eller omkring 20 procent af alla rösterna, som kastades vid det valet. 1871 hade de endast två representanter i den tyska riksdagen, men 1890 hade de 35. Kejsar Wilhelm II:s förhållande till den social-demokratiska rörelsen är mildare än Bismarcks uppträdande, och det har åtminstone haft till följd en mildare ton i den socialistiska pressen i Tyskland. Därför får man dock ingalunda tro, att de tänka afpruta något på sitt program. Allt efter som de kunna vinna anhängare och blifva i stånd att sända flera representanter till riksdagen, skola de på laglighetens väg blifva mäktigare. Men alla äro ingalunda nöjda med att gå sakta tillväga.

3) DEN RADIKALASTE SOCIALISMEN ÄR EGENTLIGEN ANARKISMEN,

hvilken i politiskt afseende förnekar all styrelseform, vare sig monarkisk eller republikansk. Hvarje människa skall vara en lag för sig själf och vara fullkomligt fri att ingå och upplösa förbindelser efter behag. I ekonomiskt afseende skola land och kapital vara fria för alla. För att nå målet förkunnas våld och mord. Dynamiten får här fritt användas. Ryssarne Bakunin och Kropotkine och fransmannen Reclus äro anarkismens banerförare, men Proudhon kan anses vara dess fader. Anarkismen är i synnerhet utbredd i de romerska länderna, Frankrike, Spanien och Italien samt i Ryssland.

4) NIHILISMEN

har sitt egentliga tillhåll i Ryssland, och såsom en revolutionsrörelse har den framträdt där sedan 1860. Ursprungligen menas dock därmed en viss filosofisk riktning, som arbetade för upplysning, fastän i rationalistisk anda. Numera är allt revolutionärt i Ryssland innefattadt under den benämningen, och att nihilisterna icke draga i betänkande att använda våld, när det kan anses tjäna deras ändamål, är tämligen uppenbart. Men vid bedömandet af nihilismen

måste man ock taga i betänkande det despotiska styrelsesättet i Ryssland och den omänskliga behandling, som tusenden och åter tusenden misstänkta, men icke öfverbevisade personer få utstå. Vi lämna den mörka taflan till läsarens betraktande. Såsom underskrift på densamma kan man gärna sätta: *våld föder våld.*

5) KORT SAMMANDRAG AF SOCIALISMENS LÄROR.

Att socialismen måste enligt sin natur icke allenast vara en fiende till all individualism och självständighet utan äfven till all organisation, som icke tjänar dess ändamål, är uppenbart. Att göra ett sammandrag af socialisternas läror möter sina stora svårigheter, emedan meningarna inom socialistlägret äro varierande, och man möter ultra radikaler och mera moderata, men ifrån det nuvarande samhällets synpunkt måste de alla räknas till vänstern. Såsom ett helt torde kunna sägas om dem, att de eftersträfva jordisk lycka och framgång såsom det förnämsta, och de tro sig kunna göra människorna lyckliga här på jorden utan Gud och fosterland, utan välsignelse från ofvan, utan gudsfruktan och utan sedliga förpliktelser, hjärtats omvändelse och ett heligt lefverne. Genom hvilka medel söka de nu åstadkomma allmänt välstånd och lycka bland människorna?

1. Upphäfvandet af all privat egendom; oinskränkt egendomsrätt får ej finnas utan endast besittningsrätt.

2. På frågan: Hvad är egendom? svara de radikala: Egendom är stöld, och därför måste man handla i enlighet därmed.

3. Fullständig jämlikhet i arbete, aflöning och besittning samt lika njutning för alla, ty alla måste lefva och njuta af den samfällda produkten.

4. De radikala lära äfven: upphäfvandet af all slags lagbunden äktenskapsförbindelse, och i stället skall den fria kärleken inträda, familjelifvet försvinna och barnen från de spädaste åren uppfostras på den blifvande socialiststatens be-

kostnad i gemensamma anstalter, på det att de må göras främmande för föräldrarna.

5. Emedan allt arbebte kommer från de sammanlagda krafterna, skola ock arbetets frukter vara gemensamma, och då måste egendomen försvinna genom bruket af densamma. Arbetet skall således tillintetgöra egendomsbegreppet.

6. Inga skyldigheter utan rättigheter och inga rättigheter utan skyldigheter.

7. En varas värde mätes efter tiden och medlen, som användts för dess frambringande, och arbetarne skola blifva likberättigade i fråga om ersättning, liksom de äro det i afseende på skyldigheter och rättigheter.

8. All handelsvinst är orättvis, och all spekulation är röfveri.

9. All styrelseform vare sig monarkisk eller republikansk är onaturlig, ty människan skall vara sin egen lag.

10. För att uppnå allt detta och omstörta den bestående rätts- och statsordningen tillåta och uppmana de radikala socialisterna, att våldsamma revolutioner må användas, äfven om det kommer att kosta tårar och strömmar af blod.

Detta sammandrag torde vara nog för att visa hvad som rör sig i det socialistiska lägret. För att bedöma halten af en folkrörelse är det nödigt att taga i betraktande den litteratur, som utgått från dess målsmän, den tidningspress, som för dess talan, de tal och resolutioner, som framträda vid offentliga folkmöten, samt för öfrigt med öppen blick söka följa rörelsen i dess helhet. Men här gäller det att icke tappa bort sammanhanget mellan forntid, nutid och framtid. Vi behöfva denna historiska blick och detta historiska sinne, ty utan kunskap om det förflutna kunna vi icke rätt förstå det närvarande, men att rätt uppfatta det närvarande innebär också en helig uppfordran att rusta sig för det kommande.

För att vidare belysa frågan skola vi här anföra några socialistiska uttalanden, hvilka äro samlade af biskop Ullman och af honom anförda i ett högtidstal, som han höll vid "Kristliga Föreningens af Unga Män" i Eskilstuna års-

högtid den 25 oktober 1896. Han anför följande från nutida socialistiska målsmän och organ:

"Nästa revolution" — så heter det — "skall göra slut på alla furstar, adelsmän och präster, men också på alla, som i sin vinningslystnad slagit under sig besittningen af marken, maskinerna och arbetsmedlen. — I, som viljen skona och endast söka förbättra de bestående inrättningarna, I skolen få krig med oss, och det blir ett förskräckligt krig. Det skall vända sig emot allt bestående. Ja, man måste göra slut på borgardömet och dess inrättningar. Vi deltaga i riksdagsvalen och skicka representanter till riksdagen uteslutande för att kunna agitera med så mycket större eftertryck. Vårt partis styrka ligger i folket; blott för att få tala, så att det riktigt höres bland folket, uppträda vi vid riksdagen. — Om det skulle visa sig nyttigt för våra sträfvanden, så skulle vi gärna taga själfva djäfvulen i hand såsom bundsförvant. Vi vilja hellre tjäna underjordens furste än himmelens Herre; och om det är sant, som man påstår, att revolutionen är ett utflöde från satan, nåväl, då skall satan vara vår gud. Satan är sinnebilden af uppresningens ande; han är fiende till gudarne, prästerna, kungarne, till alla maktägande och allt hvad rättssamfund heter. Satan är den enda själfständiga och anständiga karaktären i hela bibeln. Först när all religion är bortsopad, kunna vi uppnå den politiska och sociala mönsterstat, som vi eftersträfva. Krig alltså mot Gud och Kristus! Krig mot alla despoter i himmelen och på jorden! Vi anse Gud blott som en tillflykt för dumheten. Vi betrakta Gud som det värsta af allt ondt i världen. När bara Gud är utplånad ur människornas hjärnor, så är det ock slut på gudsnådligheten; och när man lärt sig begripa, att himmelen däruppe är blott en stor lögn, så söker folk skaffa sig himmelen härnere. Genom allmän och grundlig folkupplysning måste vi alltså utrota den gamla vidskepelsen om Gud. Ingen annan är värd att bära namnet socialist, än den, som själf är ateist (gudsförnekare) och med all ifver anstränger sig att utbreda ateis-

men (gudsförnekelsen)." Högtidstalaren säger, att det kostat honom "självförvervinnelse" att taga dessa hädelser på sina läppar, och något liknande kännes det att nedskrifva dem i bok för allmänheten, men när det gäller att klargöra en sak och vara sanningens banérförare, måste man underkasta sig dylika obehag. Att dylika hädiska och förskräckliga ord skola slå mången med häpnad, är helt naturligt, och illa vore det, om de icke så gjorde. Men är då detta verkligen socialisternas lära? torde mången fråga. Vi hänvisa till hvad som redan blifvit sagdt och upprepa det å nyo. Alla socialister gå icke lika långt. Det anförda betecknar det värsta slaget af socialister. Många hafva dragits med i den socialistiska rörelsen utan att riktigt förstå innebörden af hvad som oftast ligger bakom de vackra fraserna om broderlighet och jämlikhet.

Men när man nu märker hvilket tryck socialisterna vilja öfva på alla arbetareföreningar och fackföreningar, så måste den frågan uppstå hos en kristen människa: Kan och bör jag taga råd och vägledning och underkasta mig socialisternas styrelse, när det gäller min lycka och sällhet? Svaret är ock kan ej blifva mer än ett hos en kristen arbetare och det är ett obetingadt: *Nej!* För att vidare belysa saken skola vi här återgifva något ur den svenska tidningspressen, här återgifvet efter *Hemlandet* för i år: "För hvarje uppriktig arbetarevän är det smärtsamt att se det hatets missionsarbete, som bedrifves bland vårt lands aktningsvärda arbetare af socialistiska agitatorer, som sent och bittida förkunna: "Endast uti den socialistiska staten blifven I frie och lycklige."

De åberopa äfven sin oegennytta och sina stora uppoffringar för att föra striden till ett lyckligt slut. Det finnes dock många arbetare, som tvifla på den lycka och frihet, de självtagne förmyndarne erbjuda. Falsarier förekomma än här, än där inom föreningarna, men sällan blir detta kändt utom föreningen, ty ve den medlem, som utsprider något härom! Sällan förekommer åtal. Detta gifver trygghet åt hänsyns-

lösa agitorer. Förtrycket ökas, men parallellt därmed ökas äfven missnöjet.

Utan att här i större omfång framdraga och belysa den sociala frihet och lycka, som utlofvas åt arbetarne, torde en enda sak såsom ett färskt exempel förtjäna att nämnas. Här (Göteborg) finnes ett bolag, som äger och utgifver tidningen *Ny Tid,* och för att få så stor utdelning som möjligt utkom under förra året befallning till fackföreningarna, att hvarje medlem däri skulle prenumerera, vid äfventyr att, om så icke skedde, utstötas ur föreningen och med detsamma förlora rättigheten att arbeta. Endast af Göteborgs arbetare skulle tvångsprenumeration inbringa en summa af 50,000 kronor och minst lika mycket från de öfriga delarna af västra Sverige. Inom stufveriarbetarnes förening eller förbund, sak samma hvad den kallas, är missnöjet ganska stort, under förmenande att ingen äger rättighet föreskrifva, hvilken tidning man skall läsa eller hålla sig med. Ett sådant trots skall kväsas, lyder ukasen från högsta ort, och hotet i fråga om rättighet att arbeta har allaredan börjat praktiseras, och med största hänsynslöshet tillkännagifves, att på så sätt skall förfaras, intill dess alla lära sig lyda." En annan bit, som visar huru en del arbetare börja vakna upp rörande socialisttvånget, lyder så: "Omkring 500 arbetare, tillhörande hufvudstadens olika religiösa samfund, voro nyligen samlade i Bethelkapellet i Stockholm för att diskutera frågan: "Hvilken ställning böra troende arbetare intaga till den socialdemokratiska arbetarerörelsen?" Under den ytterst lifliga diskussionen gjordes följande uttalande:

"Att då den socialdemokratiska rörelsen till sin tendens oförtydligen visat sig vara religions- och kristendomsfientlig; då samma rörelse tillskansat sig ett så dominerande inflytande öfver flertalet i vårt land förefintliga fackorganisationer, att dessa gjorts skattskyldiga under det socialdemokratiska partiet, och då de religiösa arbetarne icke med godt samvete kunna och ej heller böra pekuniärt understödja en kristen-

domsfientlig rörelse, så borde troende arbetare icke ansluta sig till de existerande socialdemokratiska arbetarefackföreningarna, utan i stället till Svenska arbetareförbundet, där hvarje medlem finge hafva både sin politiska och religiösa tro okränkt, enär förbundet är baseradt på enbart fackliga grunder."

Icke kan det sociala problemet lösas genom att upphäfva den *privata egendomsrätten,* ty utan någon som helst privat egendomsrätt skulle aldrig den individuella personligheten kunna komma till rätt utveckling, och upphäfvandet af privat egendomsrätt skulle såsom en naturlig följd medföra *arfsrättens* afskaffande. Men därmed står i nära sammanhang, att personligheten förlorar intresse för framtiden och följaktligen äfven intresse för att spara. Den individuella arbetsifvern måste försvagas, då den late erhåller lika mycket som den flitige. Men då den ensidiga socialismen likaväl som den ensidiga individualismen måste misslyckas i att bota gamla orättvisor, så återstår ju frågan: Hvem skall råda bot för det onda? Det är ju alltid lättare att uppvisa bristerna än att finna utväg till deras afhjälpande.

Innan vi söka peka på någon hjälp, som bättre kan motsvara ändamålet, än socialismen kan göra det, så låtom oss skärskåda en annan fråga, som torde blifva både svårare och farligare att lösa än någon annan. Den frågan träder visserligen icke fram omedelbart i vår midt, utan har österländska anor, men kommer helt säkert att taga alla västerländska statsmäns och ekonomers skarpsinne i anspråk och alla goda medborgares uppmärksamhet, om den icke skall vända upp och ned på den västerländska industrien och affärsvärlden. Frågan rör det ekonomiska samhället, såväl i Europa som i Amerika.

XIII.

DEN GULA FARAN OCH KAPITALETS UTVANDRING.

Att här icke är fråga om den *gula febern* i vanlig bemärkelse, torde hvar och en förstå, men dock torde den komma att framkalla en verklig *guldfeber*. Genom att anföra hvad en svensk skrifver från Kina blir det tämligen klart hvad frågan gäller:

"Kinesernas och hinduernas m. fl. mindre utvecklade folkslags så fruktade konkurrens med de hvite arbetarne blir nog omsider verklighet, men ej så, som man hittills tänkt sig. Någon invasion till Amerika och Europa af österns millioner torde nämligen ej vara att befara, men däremot söka sig de västerländska kapitalen allt mera väg till deras land, där de skapa nya mäktiga industripunkter, hvilka snart öfverflygla särskildt de europeiska. Resultatet däraf för våra fabriksarbetare hotar att blifva detsamma: sysslolöshet och nöd.

Redan ha sålunda t. ex. i Kina vuxit upp ej få fabriker under europeisk ledning och med kinesiska arbetare, hvilkas alster utföras till Europa. Ser man på Indien, te sig dock utsikterna än mera hotande.

År 1854 anlades i Bombay i Indien den första engelska fabriken för bomullsvaror. Tjugufem år senare funnos 58 fabriker, som sysselsatte 40,000 arbetare, och 1890 hade antalet bomullsfabriker i engelska Indien vuxit till 125 med 112,000 arbetare.

Fabrikerna i hemlandet, som hade haft en af sina bästa afsättningsområden just i Indien, försökte naturligtvis att genom underbjudning krossa den indiska konkurrensen, men i längden blefvo dock dessa försök för dyrbara. De indiska fabrikanterna hade den stora fördelen af en fabelaktigt billig arbetskraft. Kvinnor och barn arbeta där för en veckolön

af högst 2 kr. 58 öre med tolf timmars arbetsdag, hvarifrån endast bortgår en timme för måltiden. Med denna arbetslön på 4 öre i timmen vann det utvandrade kapitalet seger öfver konkurrenterna där hemma. Troligen är det också endast en tidsfråga, när valplatsen flyttas till Europa. Då kommer det att gälla på allvar, och utsikterna äro, som sagdt, föga ljusa."

Detta torde utan tvifvel blifva ett industri- och handelskrig värre än något föregående, och huru skall man skydda sig i den striden? Man kan visserligen genom protektion skydda sig mot en invandring af kineser och delvis mot kinesiskt arbete, men det skyddet torde blifva dyrköpt i längden, och hvad som är tämligen säkert är, att intet preventivt botemedel kan uppfinnas mot kapitalets emigrantfeber. All emigrationsfeber, af hvad slag den än månde vara, synes endast kunna botas genom att låta den rasa ut på en utvandringsfärd, det må sedan bära eller brista. Icke kan man väl gärna genom lag tvinga kapitalet att stanna hemma? Men de västerländska arbetarne kunna icke följa kapitalet på dess utvandring. Kapitalet kan uthärda hvilket klimat som helst; så är icke förhållandet med arbetaren. Kapitalet frodas och växer, då aflöningen är liten, men arbetaren svälter och tynar bort. Men vi återgå till den sociala frågan i Europa och Amerika och skola söka efter något svar på frågan:

XIV.

HURU SKALL DEN SOCIALA FRAGÅN KUNNA LÖSAS I ENLIGHET MED RÄTTVISA, SANNING OCH KÄRLEK?

Kan den sociala frågan icke lösas i enlighet med rättvisa, sanning och kärlek, så blifver den icke alls löst. Men det vore ju att förtvifla, att icke kunna tro på att rättvisa, sanning och kärlek längre skulle hafva någon betydelse i det

mänskliga samhället. Icke vilja vi med Diogenes springa omkring midt på ljusa dagen med ljus och lykta i handen och hån i hjärtat för att leta efter människor, under det vi tänka, att det är ej lönt att söka efter en förståndig människa, ty det finnes ingen, och det vill här säga: det finnes ingen, som kan lösa arbetareproblemet, utan må vi då hellre begifva oss åstad i den ödmjuka tanken och med det ljus vi hafva fått och i skenet af Guds ords lykta söka upptäcka några ljuspunkter, någon utväg ur svårigheterna med hopp att finna något.

Eftersom staten är *rättens och rättfärdighetens* system och det borgerliga samhället är *lifsintressenas* system, så tillkommer det staten, det vill här säga: regeringen och lagstiftningens representanter, att hafva det helas så väl som individernas väl på en gång för ögonen. Det måste vara statens uppgift att tillse, "att den största möjliga lycka måtte tillfalla ett så stort antal människor som möjligt," därför måste såväl individualismens som socialismens sanning göras gällande, ty endast därigenom skapas den lagbundna friheten i det borgerliga samhället. En relativ fördelning af det jordiska goda är nödvändig, för att något som helst välstånd skall kunna finnas i ett samhälle, ty hvarest en skriande motsats emellan rikedom och öfverflöd å ena sidan och fattigdom och nöd å den andra är rådande, där måste klagan och otillfredsställelse låta höra sig. Lagstiftningen måste gå i den riktningen, att handtverkare och arbetare i allmänhet erhålla det beskydd och värn, som kan något så när betrygga deras framtid. En viss procent borde tillförsäkras dem för lifassurans och olycksfallsförsäkringar, och staten och fabrikanterna kunde här gå halfva vägen hvar för att betala den. Men de regler och anordningar, som i detta och dylika fall blefve nödvändiga, borde utgå ifrån arbetarne själfva och efter närmare pröfning sanktioneras af staten. Blefve deras arbetsordningar och föreningsstadgar godkända af staten, skulle de därigenom vinna både i aktning och styrka, men å andra sidan äfven lägga band på öfverlöpare. De gamla

skråna och korporationerna hade mycket, som var beaktansvärdt, äfven om vissa öfverdrifter förekommo, som nu kunde undvikas. Arbetsdagens längd bör genom lag bestämmas, och någon garanti gifvas för att kontrakt med arbetare icke å någondera sidan finge kränkas. Arbetsförtjänsten kunde dels ordnas arbetare och arbetsgifvare emellan under vissa återkommande tider, och, där så nödigt vore, kunde äfven staten träda emellan. Lagar angående "trusts" och korporationer böra så till vida inskränka deras makt, att icke allt för stora "trust"-syndikat må uppstå, utan att de lämna rum för en viss begränsad konkurrens. Lagen bör ock skydda hvilodagens helgd och förbjuda icke nödtvunget söndagsarbete. En söndagslag i ultra puritansk anda är icke önskvärd, men en sådan, som öfverensstämmer med en rätt evangelisk frihet. Om lagstiftning rörande barnarbete och sunda lokaler är redan taladt. Genom dylik lagstiftning blefve arbetarnes och arbetsgifvarnes inbördes förhållanden ordnade på ett rättsligt sätt, och ingendera skulle förlora därpå.

Staten har ju växelrätt, handelsrätt och sjörätt mångenstädes, hvarför skulle den då icke hafva en i allo tillfredsställande arbetsrätt? Men en sak får icke förbises. Hvarje medborgare, som inhämtat så pass insikt i politiska och socialekonomiska frågor, att han någorlunda vet hvarför han röstar så eller så, och därtill betalar skatt, bör, enligt sakens natur, icke nekas hafva ett ord och en röst med, då det gäller samhällsfrågors afgörande. Men en person, som verkligen saknar nödig insikt i de allmännyttiga politiska och sociala frågor, som stå på dagordningen, måste i viss mening betraktas såsom politiskt omyndig. Sådana personer hålla icke hårdt på någon öfvertygelse, ty en välgrundad sådan saknas, och de blifva då ett lätt byte för politiska agitatorer. Staten, eller kanske bättre kommunen kunde och borde anordna vissa föreläsningskurser i allmännyttiga politiska och sociala frågor, så att den okunnige finge tillfälle sätta sig in i dessa förhållanden. Ett annat önskemål, som kan förverkligas med litet god vilja, är att hvarje familj, såvidt möjligt

är, kan få tillfälle skaffa sig ett eget hem, en egen torfva, om hvilket man kan säga: detta är mitt.

Frågan om "egna hem" har i flera år stått på dagordningen i Sverige, men längre än till en obetydlig undersökning och diskussion har det ännu icke kommit. Här i landet har det ju varit vida lättare för mången att skaffa sig ett eget hem på grund af riklig tillgång på regeringsland. Att nödgas bo i trånga och oftast dåliga arbetarebostäder är icke mycket upplyftande för arbetaren, då han kommer hem om kvällen trött och utsliten efter dagens mödor.

Många saker och förhållanden måste tagas i öfvervägande i hvarje särskildt land, och det är äfven nödigt att påakta internationella förhållanden. Samhällets välstånd hvilar icke blott på mänskliga kropps- och själsförmögenheter och uppfinningar och arbete, utan ock på vissa naturförutsättningar såsom klimat, jordens fruktbarhet, mineralier m. m. Allt detta måste tagas i betraktande af lagstiftarne, så att jordbrukaren, industriidkaren, handelsmannen, handtverkaren och arbetaren i allmänhet får det skydd och understöd, som är nödvändigt. Men för att alla skola yederfaras största möjliga rättvisa, får ej lagstiftningen behärskas af individualismen, utan socialismens sanning måste också få rättvisa. Individualismens och socialismens ytterligheter måste undvikas, men hvad som är sanning och rättvisa i båda, får ej föraktas.

Men för den uppmärksamme och samvetsgranne betraktaren visar sig ett hjälpmedel, som i sig på ett harmoniskt sätt förenar sanning, rättvisa och kärlek och bättre än all politisk och socialekonomisk lagstiftning vill medverka därtill, att arbete och njutning må smälta tillsammans och förverkligas; och detta sker i samma mån som det sociala onda, fattigdom, sjukdom och synd med otro och osedlighet bekämpas och öfvervinnes. Om denna makt vilja vi till sist tala.

XV.

Sund evangelisk kristendom, fast rotad i sinne och tänkesätt och handlingskraftigt omsatt i det praktiska lifvet, är det säkraste botemedlet mot vår tids sociala onda.

Kristendomen gifver oss det bästa och säkraste svaret rörande lösningen af det sociala spörsmålet. På samma gång kristendomen stadfäster det gamla ordet: "Du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett", och därmed visar, att allt arbete, äfven det mest andliga, är förenadt med möda och ansträngning, så lärer oss kristendomen likaledes, att "en arbetare är sin lön värd", och kräfver att ett rättfärdigt förhållande skall bestå mellan arbete och lön. Egennyttiga arbetsgifvare tadlas i följande ord: "Se, de arbetares lön, som hafva afmejat edra åkrar, hvilken I hafven undanhållit dem, ropar, och skördemännens rop hafva trängt in i Herren Sebaots öron" (Jak. 5: 4). I kristendomens första dagar hette det: "Och alla de troende voro tillsammans och hade allt gemensamt, och sina ägodelar och sitt gods sålde de och delade med sig däraf åt alla, efter hvars och ens behof" (Apg. 2: 44, 45). "Detta var den omtalade kommunismen, den berömda egendomsgemenskapen hos de första kristna. Det var visserligen icke någon okristlig kommunism, sådan som den i dag predikas af revolutionära partier, utan en kristlig kommunism. Den kristliga kommunismen säger: "hvad mitt är, det är ditt"; den okristliga säger: "hvad ditt är, det är mitt". Hos de första kristna hette det: "tag hvad jag har." Vår tids kommunister ville säga: "Tag hit hvad du har." Den urkristliga egendomsgemenskapen hvilade på kärlekens sinnelag; den, som nu predikas, hvilar på hatets sinnelag mot de rika. Likaså inser hvar och en, att en sådan egendomsgemenskap, som då var möjlig i den lilla kretsen af den första församlingen, i den första kärlekens eld, numer icke vore möjlig i en så blandad hop och i så stora kretsar. Men hvad som

ännu i dag är möjligt och hvad vi kunna lära af de första bröderna och systrarna, det är icke formen, som länge sedan bröts, utan anden af deras gemensamhet, kärlekens ande, som icke söker sitt, självförsakelsens ande, som har, liksom hade den icke, lydnadens ande, som ställer sig med allt hvad han är och har till sin Herres förfogande. Då vi se, att det felas oss något, då måste vi blygas, då hafva vi mycket att lära" (K. Gerok).

Vidare läsa vi i kap. 4: 32: "och icke en enda sade något vara sitt af det han ägde." V. 34: "Ty icke heller fanns ibland dem någon behöfvande." V. 35: "Och åt hvar och en utdelades efter som han behöfde." "Ej heller i detta afseende kan man numera i den stora församlingen visa samma omsorg som förr i den mindre. Men äfven härutinnan kunde och borde mer göras, om alla troende vore besjälade af den hjärtliga brödrakärlekens ande. Om ingen betraktade sin egendom såsom sin, utan såsom ett lån af Herren, för att ockra därmed till Guds ära och nästans väl; om hvar och en hade ett öppet öga för nöden, ett öppet öra för bönen, ett öppet hjärta för sorgen, en öppen hand för nästans behof — o, mina kära, då kunde ännu mången refva botas, månget sår helas, mången tår aftorkas i världen, och då kunde mången bland oss, äfven om han icke ägde någon åker att sälja, likväl blifva en Barnabas, en tröstens son eller dotter för bröderna. Mycket göres, Gud ske lof, men jag frågar dock hvar och en ibland oss: kunde icke ännu mer göras, och har du själf redan gjort nog? — Denna tid efter pingstfesten är den gyllene morgonstunden i Guds rike, den väna vårtiden i kyrkohistorien, kristenhetens oskyldiga barndom, hvaråt man efter aderton hundra år ännu kan glädja sig i minnet, liksom man i mulna höstdagar erinrar sig den blomstrande maj, eller som en åldrig man tänker på barndomens lyckliga dagar" (K. Gerok).

Vid en jämförelse af tillståndet i den första kristna kyrkan och tillståndet inom kristenheten i vår tid så medgifva vi gärna, att kärleken, förtroendet och hjälpsamheten voro mycket

varmare och innerligare, än hvad nu är förhållandet, men icke har kristendomen såsom sådan därför förlorat något af sin kraft. Men människohjärtat är ondt och argt och svårt att bearbeta. Kristendomen är dock och förblifver den största kulturmakt i världen. Tänk på tillståndet i världen, innan kristendomen började förkunnas. Både på lagstiftningens område och i umgänget människor emellan i det dagliga lifvet röjer sig en förmildring i sederna, ett kärleksfullare och barmhärtigare sinnelag, förr okändt, såsom en frukt af kristendomen. Att många, som bära det kristna namnet, vanära kristendomen genom ett ogudaktigt lefverne, därför skall ej Kristi evangelium bära skulden, lika litet som det är landets lagars fel, att många öfverträda dem. Kristendomen förkunnar fortfarande kärlek till Gud och nästan och verkar håg och lust till Guds bud. Han vill ock genomtränga och helga alla mänskliga förhållanden, och där evangelium får råda, där uppkommer den äkta *gemensamhetskänslan;* "icke den där vrångbilden af jämlikhet, som självviskt och öfvermodigt vill utplåna de af Gud satta åtskillnaderna i den lagbundet ordnade samfundskroppen, utan den sanna jämlikhetskänslan, som i hvarje människa, som man får att göra med, respekterar brodern och som vid beröringen med andra, de må stå högre eller lägre, gifver åt umgängelsen den rätta jämvikten, å ena sidan fri från självförhäfvelse och förnärmande nedlåtenhet, å andra sidan fri från trälsinne och kryperi. Den, som har rätt att fordra af andra arbete och tjänst, känner sig genom evangelii kärleksbud förpliktad att med personligt deltagande sörja för de underlydandes välfärd, och de tjänande, om de följa evangelium, verkställa sitt arbete, ej såsom ett slags lefvande maskiner, kallt och intresselöst, utan söka lägga in uti sitt arbete något af kärlek och personligt intresse för sina herrar samt deras affär och hushållning, helst som de ock behjärta, att när det går det hela väl, så kommer det också alla de enskilda inom samma krets till godo" (U. L. Ullman).

Om både rika och fattiga ville låta kristendomens sanning

genomtränga sig, så skulle arbetarefrågan tillfredsställande kunna lösas. Där förhållandet är sådant det bör vara, där tänker arbetsgifvaren icke endast på huru han skall få största möjliga vinst på sitt kapital, utan han tänker också på att han en gång skall göra räkenskap inför Gud, huru han behandlat dem, som stått under honom, och det ligger honom om hjärtat att, om han än icke kan bereda sina arbetare ett paradis här i världen, dock hjälpa dem till ett drägligt existensvillkor, så att den sparsamme må kunna afsätta något för ålderdomen.

Det går i sanning icke an för den rike att predika för de fattiga och nödlidande, att de böra villigt underkasta sig umbäranden, försaka detta lifvets goda och vara nöjda med sin ringa lott, om man själf jagar efter rikedom och lefver i vällust. "Det stämmer icke med evangelium att hänvisa det stackars hungrande folket till Guds försörjande godhet, men för egen del tillsluta hjärtat och pungen för nödens barn. De, som själfva lefva på Guds förbarmande och låta sig värmas af Kristi kärlek, de vilja ock likna sin himmelske Fader i verksam barmhärtighet. Och bibeln är full af de kraftigaste maningar och bevekelsegrunder till sådan barmhärtighet i tjänande kärleksbevisning." Ingen annan makt än kristendomen kan så helga och förädla familjelifvet som kristendomen. Under sorger och motgångar skänker den oss kraft att i kristligt tålamod bära pröfningen och under glädjens och medgångens dag lärer den oss att tacka Gud för hans barmhärtighet och att fröjdas i gudsfruktan. Föräldrar och barn hafva en erinran i hemmet, att det skall vara en förgård till himmelen, en plantskola för Guds rike, en källa till välsignelse och lifsglädje släkte efter släkte.

I nära anslutning till ett ädelt och helgadt familjelif står hvilodagens rätta firande. Båda dessa stiftelser härstamma från paradisets dagar, och öfver båda skall något af paradisets frid och stillhet hvila.

"Hvarest söndagen ännu hålles i helgd, där låta sig alltså de hårda motsatserna mellan kapital och arbete, förmögenhet

och armod, som nu en gång äro oundvikliga i närvarande världsordning, efter hand utjämnas. Men där söndagen föraktas och missbrukas, där kommer det borgerliga samhället ovillkorligen att sönderslitas i ständiga fejder; och hvarken de mest uppdrifna löner eller den största möjliga förkortning af arbetstiden skola kunna förebygga eller göra slut på detta allas krig mot alla." Det är endast i samma mån som kristendomens principer få genomtränga samhället och nationerna och de fysiska lifsintressena underordnas och normeras af de andliga, som en relativt rättvisare fördelning af det jordiska goda kan bana sig väg i det mänskliga samhället, och ytterligheterna af fattigdom och rikedom, brist och öfverflöd kunna utjämnas. Där dessa principer icke fått genomtränga folkmedvetandet, där råda hedniska tänkesätt. Men där tänkesättet är sådant, att det uteslutande är vändt på det jordiska goda, och himmelen och de kristliga föreställningarna om människans öfverjordiska bestämmelse mer och mer få träda i bakgrunden, där blir egennyttan den förhärskande grundsatsen i moralen. Men då är det tid att påminna sig Herrens ord: "Hvad hjälper det människan, om hon förvärfvar sig hela världen, men tager skada till sin själ?" Här kunna vi påminna om den gamle engelske statsmannen William E. Gladstones ord, då han bedömer de engelska prästernas moderna predikningar med hänsyn till en kristens moraliska förpliktelser. Hans tillämpning torde nog behöfva påaktas af flera än de engelska prästerna. Han säger: "En sak har jag emot prästerna, så väl på landet som i städerna — de äro icke nog stränga emot sina församlingar. De lägga icke sina åhörare nog på hjärtat och samvetet deras moraliska skyldigheter; de äro icke nog hjärtepröfvande och framställa icke sina åhörares hela lif och verksamhet inför samvetets domstol. Det slags predikningar, hvilka jag anser äro mest nödvändiga, äro sådana, som förnärmade lord Melbourne för länge sedan. Lord Melbourne kom en dag från en kyrka på landet, synbarligen mycket uppbragt, och då han träffade en vän, utropade han: "Det är alltför galet! Jag har alltid

bidragit till att uppehålla kyrkan och bistått prästerna, men det är verkligen alltför illa att nödgas lyssna till sådana predikningar, som vi åhörde denna morgon. Predikanten påstod verkligen, att religionen måste tillämpas på en människas enskilda lif." Men det är detta slags predikningar, jag tycker bäst om; det är sådana predikningar, som människorna mest behöfva, men det är af den sortens predikningar de få minst."

Huru ofta torde det icke hända, att en pastor, som har flera rika personer i sin församling, icke alltid som sig borde förehåller dem deras förpliktelser gent emot de fattiga och nödlidande. Statens fattigvård må vara bra, så långt den går, men icke är kyrkan fritagen från fattigvården därför, att staten gör något i och för lindrandet af den mänskliga nöden. Här kunde ett kapitel skrifvas om både kyrkans och statens fattigvård från äldsta tider intill närvarande tid, men det skulle förstora detta lilla arbete långt utöfver det omfång, som här kan komma i fråga. Utom de gamla fattigstugorna finnas i vårt gamla fädernesland, Sverige, öfver 200 fattiggårdar och arbetshus. Deras historia kan man läsa i ett arbete "Om fattiggårdar", utgifvet 1884 af kyrkoherden H. G. Blumenberg, son till den bekante pastor Robert Blumenberg. Sina åsikter sammanfattar han i sagda arbete sålunda: "Om man förut tänkte sig såsom enda möjliga uppgiften för kristlig kärlek att lindra och afhjälpa redan uppkommen nöd, så har uppgiften nu vidgats därhän att i görligaste mån söka förhindra nöd att uppkomma. Fattigdomen kan minskas och förebyggas endast genom ett försörjningssätt, som, i stället för att öppna en nödhamn för den håglöse och liknöjde, går ut på att framkalla och befrämja det, som utgör enda vägen till välstånd, nämligen arbete och sparsamhet." Det är kristendomens uppgift att äfven söka genomtränga statens fattigvårdsanstalter, så att en fläkt af den kristliga barmhärtigheten må förnimmas inom deras väggar. Det är kristendomen, som skall vara det rätta korrektivet i det mänskliga samhället, ty "gudaktigheten är nyttig till allting", således äfven med afseende på det timliga lifvets välbefinnande. "Ingen makt

i världen finnes, som bättre kan förena jordens människor till ett folk och utplåna rangskillnaden än just sann kristlig kärlek", om hvilken Davidsharpan i Norden sjunger så vackert:

"Allt mänskosläktet af ett blod
den store Guden danat.
Och allas väg han, vis och god,
till samma mål har banat,
på det, som barn af samme far
och bröder med hvarandra,
vi skulle våra pröfningsdar
i endräkt genomvandra.

En tjänarenas tjänare
kom alla herrars Herre
att frälsa de förtappade,
det större med det smärre.
Och vid sin bortgång skänkte han
oss detta testamente:
"I bröder! tjänen så hvarann,
som jag er alla tjänte."

Och i hans Anda blefvo vi
hvarann som kristne like,
och både tjänare och fri
fick arfsrätt till hans rike.
Sig allas blick från kvalens jord
till samma himmel höjde,
och allas knä, vid nådens bord,
i samma tro sig böjde."

För att förverkliga den kristna kärleken i världen och låta nödens och lidandets barn få erfara en fläkt af densamma måste vi hafva ett klarseende öga, som verkligen ser nöden, ett deltagande hjärta, som ömmar för nödens barn, och en villig hand, som vill uppoffra något för att afhjälpa nöden, där den verkligen förefinnes. Den tjänande kärleken, den kristna diakonien, så väl den manliga som den kvinnliga, har här ett stort fält för sin verksamhet. Den verksamheten kan uträtta mycket godt, där den går fram i det sinnelaget, som

tecknas af Paulus i 2 Kor. 5: 14: *"Kristi kärlek tvingar oss så."* Detta är något, *"som anstår kvinnor, som bekänna sig till gudaktigheten, med goda gärningar, i en ödmjuk och stilla ande, i hjärtats fördolda människa, som är kostlig inför Gud"* (1 Tim 2: 9, 10; 1 Petr. 3: 3). Alla villiga lekmannakrafter kunna här komma till nytta, men verksamheten bör ordnas, så att allt skickligen tillgår. De rika böra göras uppmärksamma på hvilka förpliktelser de hafva först och främst emot sina underlydande, men ock emot de fattiga och nödlidande i allmänhet. När missnöjets och hatets ande, som så gärna vill följa med den mänskliga nöden, träder fram i dagen, bör en kristen icke försumma att själf påminna både sig och andra hvad David säger i ps. 37: 16: "Det lilla, som en rättfärdig har, är bättre än många ogudaktigas stora håfvor." Johan Arndt säger i sin förklaring öfver detta språk följande:

"Här tröstar den helige Ande fromma människor i deras fattigdom, att de böra vara väl till freds med det lilla, som Gud gifver dem, och icke förargas öfver de ogudaktigas stora lycka. Mången, som väl vid sin gudsfruktan, bekännelse och gudstjänst måste lida fattigdom, kors och förföljelse, men däremot ser de gudlöse befinna sig uti stor lycka, rikedom och ära, varder klenmodig och bekymrad och tänker: hvad hjälper det, att du är from, handlar rätt och fruktar Gud? Sådana tankar hade äfven Asaf enligt ps. 73. Men emot sådana tankar, som ofta bedröfva fromma människor, tröstar här den helige Ande och säger: 'Det lilla, som en rättfärdig har, är bättre än många ogudaktigas stora håfvor.' Hvarför är det bättre? 1) För det goda samvetets skull, att det icke är förvärfvadt med orätt. 'Litet med redlighet är bättre än mycken vinst med orätt' (Ordspr. 16: 8). 2) För Guds nåds och välsignelses skull, som är med de frommas gods, hvarigenom allt lyckas dem väl, hvaremot förbannelse ofta är med de gudlösas ägodelar, så att de blifva dem till stor skada, ofärd och fördömelse. 3) Är det bättre för fridens och rolighetens skull, ty vanligen följa stor oro och ofrid med stor rike-

dom (Ordspr. 15: 17). 4) Är det bättre därför, att man behåller den rätta himmelska trösten, då däremot stora ägodelar gemenligen nedtynga hjärtat, så att man till dem sätter sin lit och förgäter den eviga trösten. 5) Är det bättre därför, att mycket gods lätt missbrukas till synd.

På orätt ingen grunda må
sin makt, ty den skall brista.
Det gods ej någon tröste på,
som han så snart skall mista."

Under allt trångmål och alla pröfningar här nere är det godt att påminna sig, att ett himmelskt arf är utlofvadt åt dem, som "kämpa trons goda kamp och fatta det evinnerliga lifvet", hvartill Herren vår Gud oss kallat hafver. De himmelska skatterna äro de värdefullaste, och det är trosstärkande att veta, att vi hafva en Fader i himmelen, till hvilken vi alltid få frambära våra bekymmer, och att det finnes ett himmelrike att kämpa för. Men väl kan man fråga med blicken riktad på tillståndet i den s. k. kristna världen: äro de europeiska och amerikanska folken så genomträngda af kristendomens ande, att de äro beredda att på kristlig grund lösa tidens stora sociala frågor? För människoögon ser det *icke* så ut. Gud allena vet, hvad framtiden bär i sitt sköte. En sak veta vi emellertid: Om vi för egen del låta oss i god tid varnas och tillrättaföras genom Herrens ord och låta *det* blifva vår hufvudangelägenhet här i lifvet att i ödmjuk, evangelisk hjärtetro hålla Herren kär och med all vår vandel vittna om honom och honom tjäna, då skall detta i sin mån bidraga till att hos vårt eget folk, i vår egen omgifning motverka ondskans makter i världen, och vi skola rustas att med kristligt mod möta den annalkande stormen och "få vår egen själ bärgad som ett byte, äfven om strömmarna upphäfva sitt dån och folkhafvets bränningar rasa, äfven om alla landets grundvalar vackla, troner kullstörtas och folk och länder ramla i ruiner." Får den gudomliga sanningen icke blott upplysa vår ande utan äfven uppvärma vårt hjärta och regera vår

lefnad, så att vi villigt tjäna sanningens, kärlekens och fridens konung, skola vi under pröfningarna och bekymren här nere icke sakna en kristlig förnöjsamhet och lefnadsglädje, och vi skola med Paulus få erfara, "att denna tidens lidanden äro att akta för intet mot den härlighet, som på oss kommer att uppenbaras" (Rom. 8: 18) och i allt detta öfvervinna vi rikligen genom den, som har älskat oss" (v. 37).

"O du, som gaf ditt lif för fåren!
Om nåd och kraft vi bedje dig
att framgent följa dig i spåren
på kärlekens och fridens stig.
Låt mer och mer en skingrad skara
förenas i din sannings ljus,
att det må vara, evigt vara
en herde och ett fårahus."

RÄTTELSER.

Sid. 32, rad. 3 uppifr , står: onåd; läs: våld.
Sid. 44, rad. 110 uppifr., står: Wilberfonrce; läs: Wilberforce.
Sid. 53, står ä i rubriken Pänningen, men bör vara e enligt bruket på andra ställen i boken.
Sid. 53, rad. 5 uppifr., står: dettas; läs: dess.
Sid. 66, rad. 12 uppifr., står: lifsegenskapen; läs: lifegenskapen.
Sid. 79, rad. 5 nedifr., står: någon; läs: några.

P. S.

På grund af den sorgliga tilldragelse, som landet i dessa dagar fått erfara, visas det tydligt, att anarkisterna äro verksamma äfven i Amerika. Ett längre kapitel borde hafva skrifvits om dem, men emedan boken var nära färdig, då sorgebudet om presidentens död ankom, kunde det ej gärna finna rum i denna lilla bok. Det som blifvit skrifvet, torde nu så mycket mera påaktas.

D. 30 sept. 1901.

DATE DUE

BR
115
.S6
C67

TL-884-960